

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV INFORMAČNÍCH STUDIÍ A KNIHOVNICTVÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

MARIÁN ORT

**Ohlasy československého tisku na pálení knih německými studenty ze dne
10. 5. 1933**

**The Czechoslovak Press Acclaim for the Book Burning by the German Students
on 10th May 1933**

Praha, 2015

Vedoucí práce: Mgr. Alena Petruželková

Poděkování:

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval Mgr. Aleně Petruželkové za vedení mé bakalářské práce, trpělivý přístup, cenné rady a připomínky.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 5. května 2015

.....

Marián Ort

KLÍČOVÁ SLOVA:

Pálení knih, bibliokaust, autodafé, nacismus, propaganda, proti neněmeckému duchu, československý tisk, rok 1933.

KEYWORDS: Burning books, bibliocaust, autodafé, Nazism, propaganda, Against the Un-German Spirit, Czechoslovak press, 1933.

ABSTRAKT:

Cílem bakalářské práce *Ohlasy československého tisku na pálení knih německými studenty ze dne 10. května 1933* je komplexně přiblížit nejen pozadí akce ze dne 10. 5. 1933, ale také události předcházející, jelikož mezi sebou mají úzkou spojitost. Stěžejním bodem práce bude uvedení těchto událostí do kontextu s československým prostředím. V samostatné kapitole se budu podrobně věnovat reakcím československého tisku, k „hořlavým“ událostem u našich západních sousedů. Postupně rozeberu několik článků, z širokého spektra tehdejšího tisku.

ABSTRACT:

The aim of this bachelor thesis titled: "The Czechoslovak Press Acclaim for the Book Burning by the German Students on 10th May 1933" is not only to give complex insight into the background of those events but also into the events preceding as they are closely linked. The author's intention is to relate the events to the context of the atmosphere in the 1933 Czechoslovakia. The reactions of the Czechoslovak press to the book burning are discussed in a separate chapter as well as the response of Czechoslovakia's western neighbours. Several authentic articles are analysed within broader perspective.

SEZNAM ZKRATEK

NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeitpartei - Nacionálně socialistická německá dělnická strana
DAP	Deutsche arbeitpartei – Německá dělnická strana
SA	Sturm-Abteilung – Úderné oddíly
SS	Schutzstaffel - Ochranný oddíl
DST	Deutsche Studentenschaft – Německý studentský svaz
NSDSTB	Nationalsozialistischer Deutscher Studentenbund - Nacionálně socialistický studentský svaz

Obsah

ÚVOD	9
1. VZESTUP NACISMU V NĚMECKU	11
1.1. BISMARCKŮV ODKAZ	11
1.2. VELKÁ VÁLKA	12
1.3. VÝMARSKÁ REPUBLIKA A VZNIK NSDAP	14
1.4. UCHOPENÍ MOCI.....	16
2. KULTURNÍ REVOLUCE A USMĚRŇOVÁNÍ	19
2.1. OSOBNOST JOSEPHA GOEBBELSE	20
2.2. OČISTA KULTURY A UMĚNÍ	22
2.2.1. <i>Degenerované umění</i>	23
2.2.2. <i>Tisk</i>	24
2.2.3. <i>Literatura</i>	26
3. NACISTICKÝ BIBLIOKAUST	34
3.1. VYSOKÉ ŠKOLY A STUDENTSTVO	34
3.1.1. <i>Martin Heidegger</i>	35
3.1.2. <i>Proti neněmeckému duchu - "Wider den undeutschen Geist"</i>	38
3.2. AUTODAFÉ: 10. 5. 1933.....	42
3.2.1. <i>Autodafé v Berlíně</i>	44
3.3. NÁSLEDKY A REAKCE	47
4. OHLASY A REAKCE V ČESKOSLOVENSKÉM TISKU	50
4.1. ČESKÝ DENÍK.....	52
4.2. LETEM SVĚTEM: OBRAZOVÝ TÝDENÍK.....	52
4.3. LIDOVÉ NOVINY	53
4.4. NÁRODNÍ LISTY	57
4.5. NÁRODNIE NOVINY	59
4.6. NÁRODNÍ POLITIKA	59
NAŠINEC.....	61

4.7.	ROZVOJ: TÝDENNÍK ČESKÝCH POKROKOVÝCH ŽIDŮ	62
4.8.	ŽIDOVSKÉ ZPRÁVY	63
5.	ZÁVĚR	65
6.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	68
7.	SEZNAM OBRÁZKŮ	71

Úvod

Dne 10. května 1933 se celé Německo ocitlo jakoby ve středověku, hustý dým stoupající z hranic navršených knih, zahalil kulturní odkazy a bohatství německého národa. Německý jazyk dal světu mnoho, nejedná se pouze o krásnou literaturu, ale také díla filosofická a vědecká. Jména jako Goethe, Schiller, Humboldt, Nietzsche, Schopenhauer, Kant, Marx, Einstein, se těší celosvětovému uznání, díla a poselství těchto autorů ovlivnila myšlení lidí a jejich pohled na svět.

Sled poválečných událostí vedl s různými turbulencemi k nebyvale politicky se radikalizující společnosti. Extremistická uskupení pravicového či levicového spektra neusilovala o udržení mladé německé demokracie, která nedokázala ustát nápor těchto agresivních sil. Německý národ se v průběhu patnácti let nebyl schopen vymanit ze stínu křidel „černé císařské orlice“, staré ideály opět ožily v kázání nových pánů, uražená čest měla být narovnána. Německý nacionalismus a militarismus se ocitl v mnohem nebezpečnějších rukách, nejpudovější podstata těchto sil byla nekontrolovatelně vypuštěna.

Cílem této bakalářské práce je objasnit kontext událostí, které vyústily v obraz hořících hranic navršených knih. Dále popsat motivy a průběh celé akce s příznačným názvem proti neněmeckému duchu ("*Wider den undeutschen Geist*"). Celé kampani bylo věnováno mnoho času a pečlivých příprav, je krutou ironií, že za takto nekulturním projevem stálo vysokoškolské studentstvo. Cílem univerzitních studentských spolků bylo posílení jejich postavení v nově se rodící epoše nacionálního socialismu. Nové vládě mělo být dáno na vědomí, že německé univerzity stojí pevně za věcí nacionálního socialismu a že se s nimi má počítat jako s aktivními a svéprávnými organizacemi.

V první kapitole se pokusím objasnit příčiny úspěchu tak negativní ideologie jako je nacismus. V historických souvislostech bude nahlíženo na německý nacionalismus 19. století, touhu německého císařství po světovládě, trauma z porážky a následků 1. světové války a konečně na nové politické uspořádání, jako na „nechtěný experiment“. Z těchto historických milníků, se pokusím sestavit mozaiku odkrývající cestu k nacistické diktatuře, konkrétně ke stěžejnímu bodu této práce, pálení knih ze dne 10. 5. 1933.

Další kapitola je sondou do oblasti kultury a umění a jejich postavení v novém politickém zřízení. Role filmu a rozhlasu v nacistické propagandě bude zmíněna jen okrajově, zásadní prostor bude věnován literatuře a tisku. Pokusím se zmapovat cestu nacistických represivních kroků k ovládnutí veřejného mínění a zneužití dříve svobodné kultury k propagandistickým účelům. Cílem je nastínit základní procesy a kroky přeměny k centrálně kontrolované společnosti.

Kapitola nacistický bibliokaust je celá zasvěcena událostem kolem dne 10. 5. 1933. Do kontextu bude dána situace na německých univerzitách, společensko-politické poměry, politická angažovanost ve vzdělávání a zásadní role studentských spolků. Podrobně bude rozebrána organizace kampaně "*Wider den undeutschen Geist*" a následně průběh akce ze dne 10. 5. 1933, zejména událost v Berlíně. Závěrem budou popsány neblahé následky a celosvětová kritika odsuzující toto počínání.

V poslední kapitole budou reflektovány ohlasy a reakce v československém tisku. Zahrnuta jsou periodika zejména jazykově česká a jedno slovenské. Články pocházejí z celonárodních či regionálních deníků, týdeníků, revue, politických i apolitických periodik. Každý článek a periodikum budou opatřeny sumarizujícím komentářem. Cílem práce je popsat autentické reakce dobového domácího tisku a reflektovat jeho postoj.

1. Vzestup nacismu v Německu

1.1. Bismarckův odkaz

Otto von Bismarck, osobnost, kterou lze považovat za praotce Třetí říše. Během své politické kariéry si vysloužil pověst železného kancléře, stal se kultem, symbolem silného vůdce, jehož étos ovlivnil vývoj Německa po několik následujících desetiletí.

„Důležitá rozhodnutí nevznikají na základě řečnění a hlasů většiny, ale pomocí krve a železa“, tato slova Bismarck pronesl v pruském parlamentu a svým slovům dostal. Sjednocené Německo vzniklo díky třem válkám. Nejprve roku 1864 se Bismarck spojil s Rakouským císařstvím proti Dánsku, usilující o Šlesvicko-Holštýnsko. Následně pak v roce 1866 vyhlásil válku svému dosavadnímu spojenci. Tento konflikt byl zapříčiněn rivalitou (tzv. prusko-rakouský dualismus¹) mezi oběma státy v rámci Německého spolku a také dělením získaných území po válce s Dánskem. Válka skončila absolutním vítězstvím Německa po bitvě u Hradce Králové dne 3. července 1866. Německý spolek byl rozpuštěn, Šlesvicko-Holštýnsko připadlo Bismarckovi. Jako výsledek prusko-rakouské války vznikl Severoněmecký spolek, přechodný stupeň v procesu sjednocení Německa. Třetí válka byla vedena proti Francii v letech 1870-1871. Tento konflikt měl, stejně jako u předchozích válek, jasný scénář. Moderně vybavená německá armáda slavila úspěchy už od samého počátku. V rozhodující bitvě u Sedanu dne 2. září 1870 Francie kapitulovala a Bismarck získal Alsasko-Lotrinsko. Dne 18. ledna 1871 bylo v Zrcadlovém sále ve Versailles vyhlášeno Německé císařství².

Nové Německé císařství vzniklo uplatněním vojenské moci a jako důsledek válečných konfliktů. Došlo tak k legitimizaci využití vojenské síly k politickým cílům³ bez přítomnosti zákonodárných institucí. Bismarck se postaral o to, aby armáda fungovala jako stát ve státě, disponovala právem vyhlásit výjimečný stav a omezit občanské svobody. Její moc byla nezpochybnitelná, armádní důstojníci se těšili nebývalému společenskému postavení.

¹ MÜLLER, H., KRIEGER, K. F., VOLRATH, H. *Dějiny Německa*. 2. vyd. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 305. ISBN 80-710-6188-3

² Viz tamtéž s. 321

³ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*. Vyd. 1. Překlad Lumír Mikulka. Plzeň: BETA-Dobrovský, 2006. s. 36. ISBN 80-729-1155-4

Nezanedbatelný podíl na tomto faktu měla pruská militantní tradice, která se šířila po celém Německu, a rovněž válečné úspěchy, jež stály za vznikem jednotného Německa.

Nová Bismarckova ústava postrádala jakoukoliv záruku lidských práv a občanských svobod. V čele Říše stál císař, který disponoval širokými pravomocemi, řízení armády nevyjímaje. Parlament zastával úřednickou práci, plnohodnotná politická rozhodnutí vykonával císař. Kancléřův vliv byl také posílen.

Se vznikem katolické strany Centrum vyvstaly u Bismarcka obavy ze sílicího vlivu katolicismu, což vnímal jako ohrožení protestantského císařství. Jeho reakcí byl tzv. „*Kulturkampf*“ (kulturní válka), kterou vedl za účelem státní kontroly katolické církve. Byla vyhlášena řada zákonů, jež fungovaly represivně vůči katolickým kněžím a organizacím. V polovině 70. let zůstalo 989 farností bez farářů a 225 kněží se nacházelo ve vězení⁴. Výsledkem těchto represí byla nedůvěra katolického obyvatelstva v nové zřízení a liberální hodnoty. (liberálové dané zákony podporovali).

Následovaly další restrikce občanských svobod v podobě „protisocialistického zákona“. Nový zákon byl představován jako „střežící národní zájem“. Jeho přijetím vešel v platnost zákaz socialistických shromáždění a tisku, samotná socialistická strana se octila mimo zákon. Následovalo hromadné zatýkání a věznění socialistů, došlo také k obnovení trestu smrti.

Bismarckova politika z druhé poloviny 19. století se stala vzorovou technologií moci. Představovala pro nastupující generace nejen metodu, jak dosáhnout politických cílů, ale zejména způsob jejich stanovování a argumentace. V těchto historických souvislostech lze spatřit onen první klíčový moment německých dějin, z něhož povstala Třetí říše.

1.2. Velká válka

Do 1. světové války vstupovalo Německo optimisticky, s vyhlídkami na rychlé vítězství. Tyto nálady byly podloženy skutečností, že poslední válku na starém kontinentě fakticky vyhrálo Německo. Dalším nezanedbatelným faktorem, jenž vyvolával pocit nepřemožitelnosti, byl masivní růst ekonomiky v posledním dvacetiletí. Na poli ekonomiky a moderního průmyslu patřilo Německo k velmocím.

⁴ Viz tamtéž s. 39

V prvních letech války slavilo Německo úspěchy zejména na východní frontě. Mezi lety 1914-1915 zabralo celé Polsko a ruskou armádu tlačilo dál na východ. Strůjcem těchto úspěchů byla dvojice: generál Paul von Hindenburg, veterán z války s Francií a náčelník štábu Erich Ludendorff. Obliba těchto dvou mužů v Německu nebývale stoupala, zejména v případě Hindenburga, který sehrál podstatnou politickou roli i po válce⁵.

Rozdílná situace nastala na západní frontě, kde vše nasvědčovalo patové situaci. Zákopová válka nepřinášela úspěch ani jedné z válčících stran. Počáteční optimismus Německa postupně přerůstal v nejistotu a od roku 1916 ho vystřídalo napětí. Toho roku převzali moc již zmiňovaní Hindenburg s Ludendorffem, kteří odsunuli civilní politiky stranou a prakticky zřídili vládu „tiché diktatury“, kdy fakticky vládla armáda⁶. Následovalo omezení občanských svobod, zavedení centrálně řízeného hospodářství a o zahraniční politice rozhodovala armádní generalita. Tento vývoj představoval významný precedent pro příští události o necelá dvě desetiletí později⁷.

Až do úplného konce války si německá společnost nepřipouštěla možnou prohru. Cenzurovaný denní tisk informoval obyvatele o postupu německé armády a o nezvratném úspěchu, jak také sám císař Vilém II. uvedl ve svém projevu v srpnu roku 1918. Ve skutečnosti spojenci prolomili po zapojení USA do války německou obranu a postupovali po celé délce západní fronty. A ačkoliv Hindenburg s Ludendorffem věděli, že porážka je neodvratná, mediální manipulace pokračovala. O to větší byl šok Němců v okamžiku, když se dozvěděli o porážce císařství. Později se ukázalo, že takto způsobený otřes v řadách obyvatel Německa byl až příliš silný, na to, aby zbytky politického systému Říše vybudované Bismarckem, dokázaly vydržet tento nápor⁸.

Během druhé poloviny 19. století, kdy došlo ke sjednocení Německa a zároveň ekonomika prudce rostla, se Německo stalo světovou velmocí. Tyto události mohly v myslích širších vrstev obyvatelstva vzbuzovat nereálná očekávání. Pád Německa v roce 1918 a vznik Třetí říše od sebe dělí pouhých 15 let. Lze tedy uvažovat o tom, že nebýt 1. světové války a jejích důsledků, z nacismu by se pravděpodobně nestala významnější politická síla a nevznikla by uvnitř společnosti ani potřeba řešit poválečné ekonomické a politické problémy

⁵ Viz podkapitola Uchopení moci, s. 15

⁶ Viz tamtéž s. 71

⁷ Viz tamtéž s. 71

⁸ Viz tamtéž s. 76

hledáním autority, která by nahradila civilní politiky, selhávající ve chvíli, kdy je mladý nestabilizovaný stát plný rozporu nejvíce potřeboval.⁹

1.3. Výmarská republika a vznik NSDAP

Rozvoj poválečného Německa oslabovaly dvě skutečnosti. Ačkoliv nově formovaná vláda nebyla za prohranou válku nijak odpovědná, postupně se šířil ve společnosti mýtus o „ráně dýkou“ do zad armády zinscenovaný demokratickými politiky. Paradoxně tuto teorii šířili generálové, kteří za konečný výsledek války a šok v řadách obyvatel Německa nesli veškerou zodpovědnost. Hindenburg s Ludendorffem se krátce po válce vyjádřili takto: *„armáda se stala obětí tajné, plánované a demagogické kampaně, která proměnila všechna skvělá vítězství vojáků v konečnou prohru“*.¹⁰ Tento mýtus přiznal i sám odstoupivší císař Vilém II. ve svých pamětech následujícími slovy: *„po 30 let byla armáda mou pýchou. Žil jsem pro ni, pro ni jsem pracoval a nyní – po čtyřech a půl skvělých letech války plných vítězství, která nemají obdobu – se musela vzdát kvůli dýce vražené do jejich zad revolucionáři právě ve chvíli, kdy byl mír na dosah!“*¹¹

Vázhným handicapem se stala Versaillská smlouva. Vítězové čtyřletého válečného konfliktu byli přesvědčeni, že agresivní povaze Německa je třeba čelit. V květnu 1919 byla na mírové konferenci v Paříži podepsána Versaillská smlouva, obsahující řadu preventivních opatření a to především hospodářského charakteru. Článek č. 231 nařizoval splácení válečných reparací v celkové hodnotě 132 miliard v markách a ve zlatě, zabavení a zničení vojenské techniky a zákaz financování obnovení vojenských sil. Nová demokratická vláda se tak ujala moci se značným znevýhodněním a v očích německého obyvatelstva, především středních a vyšších vrstev, se stala zodpovědná za vzniklou situaci. K tomu se ještě připojil pocit křivdy z vnučených podmínek, po kterém následovala vlna nacionalismu.

V kontrarevolučním prostředí, jež v Mnichově zavládlo po potlačení Bavorské republiky rad (komunistický převrat), vznikla spojením Německé dělnické strany DAP (*„Deutsche arbeitspartei“*) a dále z lidové společnosti Thule-Gesellschaft a z kruhu kolem básníka Dietricha Eckrta a jeho týdeníku Auf gut Deutsch (*„Hezky po Německu“*) Nacionálně socialistická německá dělnická strana NSDAP (*„Nationalsozialistische Deutsche*

⁹ Viz tamtéž s. 76

¹⁰ Viz tamtéž s. 78

¹¹ Viz tamtéž s. 79

Arbeitspartei“)¹². Tento moment mobilizoval pravici, která se obávala komunistické revoluce. Jádro stoupenců této revoluce tvořili z podstatné části židé, což ještě více posílilo předsudky vůči této menšině (k roku 1933 tvořili židé pouze 0,76% z celkového počtu obyvatelstva).¹³

V čele NSDAP stál po většinu času jejího fungování Adolf Hitler, který si svým přístupem a řečnickým talentem získal přívlastek vůdce („*führer*“)¹⁴. Dne 17. 12. 1920 začal vycházet nacionalistický deník *Volkischer Beobachter* („*Národní pozorovatel*“) vedený redaktorem Dietrichem Eckartem, movitým vzdělavcem, který Hitlerovi otevřel dveře do akademických kruhů. Posléze byla 3. 8. 1921 ustanovena pořádková služba NSDAP neboli SA („*Sturm-Abteilung*“) vedená Ernstem Röhmem. Bojůvky mezi příslušníky SA a členy jiných politických stran patřily k atmosféře politického života až do roku 1933¹⁵. NSDAP se zrodila z traumatu vzniklého z 1. světové války. Její vzestup byl podpořen politickou nestabilitou a sociální nejistotou, jež vzešly ze zničeného hospodářství, inflace a celkové společenské krize, na které se podílela střední vrstva a malá buržoazie trpící nedůvěrou vůči novému uspořádání.

Z NSDAP se stala opora bavorské politiky, řada bavorských politiků sympatizovala s nacisty. Počátkem roku 1923 došlo důsledkem nedodržování válečných reparací k obsazení Porúří (hlavní průmyslové oblasti) francouzskou armádou. Situace se vyostřila jak hospodářsky, tak i politicky. Dne 8. 11. 1923 nacisté přepadli zasedání bavorských politiků v mnichovské pivnici *Bürgerbräukeller*, kde Hitler vyzval k puči a svržení vlády v Berlíně. Následující den byl zorganizován pochod pučistů Mnichovem v čele s Hitlerem, Göringem a Himmlerem. Proti pochodu se postavila mnichovská policie a nacistický puč zastavila. Hitler byl poté odsouzen k pěti letům vězení, strávil zde však pouze necelých devět měsíců, za což mohl vděčit bavorským úřadům, které s jeho politikou tajně sympatizovaly. Během pobytu v žaláři napsal knihu *Mein Kampf* („*Můj boj*“).

¹² BROSZAT, Martin. *Uchopení moci: vzestup NSDAP a zničení výmarské republiky*. Překlad Karel Kubiš. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 208. ISBN 80-710-6276-6

¹³ REES, Laurence. *Nacisté: dějiny varují*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2008, s. 21. ISBN 978-802-0416-766

¹⁴ Tímto titulem byl označován silný antisemita Georg von Schönerer svými přívrženci již v roce 1902, Schönerer stál v čele Všeněmeckého svazu, který byl přítomen v Rakousko-Uherském parlamentu.

¹⁵ Viz tamtéž s. 26

Meziválečná Výmarská republika měla odlišný charakter v porovnání se zaniklou Německou říší. V demokratizujícím procesu přinesla nové uspořádání bez císaře, redukci armády (*podle Versailleské smlouvy mohla armáda dosahovat pouze velikosti 100 000 vojáků. Letectvo bylo zakázáno a námořnictvo velmi omezeno*). Všechny tyto skutečnosti byly mnoha Němcům trnem v oku, především střední a vyšší třídě, konzervatistům a příslušníkům armády. Výmarská republika pro ně představovala zneuctění toho, za co bojovali během 1. světové války.

1.4. Uchopení moci

V roce 1924 se ekonomická i společenská situace v Německu uklidnila. Hyperinflace byla překonána, ekonomika rostla. Dvacátá léta se pro Výmarskou republiku stala tzv. zlatým obdobím. Bez krize se nacistům nemohlo dařit, proto až do konce 20. let zůstali na okraji politického spektra¹⁶. Zvrat přišel v roce 1929, kdy se celý svět po pádu burzy na Wall Street ocitl v hospodářské recesi. Německo se stalo jednou z nejvíce postižených zemí, což bylo důsledkem úzkých hospodářských vazeb na USA. Závratným tempem stoupala nezaměstnanost (*v roce 1932 byla až 44%*) a celkové sociální napětí společnosti. Z toho těžili extrémisté, ať už pravicově či levicově orientovaní.

Za první oslabení Výmarské republiky můžeme považovat smrt dosavadního prezidenta Friedricha Eberta a následné zvolení Paula von Hindenburga v roce 1925. Hindenburg představoval ztělesnění „slavné“ minulosti, řada pravicových a konzervativních politiků ho vnímala jako symbol starého císařského režimu. Zpočátku Hindenburg respektoval ústavu, pociťoval velkou zodpovědnost k úřadu jemu svěřenému. Vše se obrátilo s jeho postupujícím sedmiletým funkčním obdobím a s příchodem již zmíněné ekonomické krize. Zastával přesvědčení, že jediným východiskem z krize, v níž republika octla, by byl konzervativní diktátor vládoucí jeho jménem.¹⁷ Z dlouhodobého horizontu znamenala Hindenburgova vláda pro republiku katastrofu. Bylo zřejmé, že prezidentská moc se ocitla v rukou muže, který nevěří v demokratické principy a instituce, a že je nehodlá bránit proti jejich nepřátelům.

¹⁶ Viz tamtéž s. 29

¹⁷ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*. Vyd. 1. Překlad Lumír Mikulka. Plzeň: BETA-Dobrovský, 2006. s. 97. ISBN 80-729-1155-4

31. července 1932 vyhrála NSDAP všeobecné volby a stala se tak nejsilnější stranou. Byl to její dosavadní největší volební úspěch, jelikož získala 37,8% hlasů a 230 křesel z celkového počtu 608 křesel. Prezident Hindenburg zpočátku odmítal pověřit Hitlera sestavením vlády. Proto, než byl Hitler zvolen kancléřem, zastávali tuto pozici nejprve Franz von Papen a následně Kurt von Schleicher. Pro oba bylo charakteristické nedemokratické smýšlení. Německo centralizovali a pomocí řady prezidentských dekretů oslabili občanské svobody a demokracii v Německu.

Během ledna 1933 proběhlo několik jednání mezi von Papenem a Hitlerem ohledně budoucí vlády. Von Papen Hitlerovi přislíbil post kancléře v případě splnění následujících podmínek: von Papen bude vicekancléřem a v kabinetu budou zasedat pouze dva nacisté, Hermann Göring a Wilhelm Frick. Na základě této domluvy byl 30. ledna 1933 Hitler jmenován kancléřem¹⁸.

Po nástupu Hitlera k moci byly vyhlášeny nové a zároveň poslední volby do Říšského sněmu, motivované přesvědčením, že se podaří získat nadpoloviční většinu hlasů. Volby se uskutečnily 5. března 1933, ale kýžený úspěch nenastal. Ačkoliv vládnoucí koalice měla stále nadpoloviční většinu 52%, NSDAP svá očekávání nenaplnila. Dokonce ani po zákazu novin a veřejných shromáždění, kritizujících nový pořádek, a v situaci, kdy tisíce politických oponentů bylo již zatčeno, získali nacisté jen 43,9% hlasu. V Říšském sněmu neměli absolutní většinu, v níž doufali.¹⁹ Neznamenal to však změnu poměru křesel ve vládě. Hitler signalizoval již před volbami, že se nebude jednat o zásadní změny, ale jen o hlasování o důvěře vládě.

Klíčová událost zapálení Říšského sněmu v noci 27. února 1933 (*téměř s jistotou víme, že to udělal Marinus van der Lubbe, sympatizující s komunisty*), vyvolala masivní zatýkání komunistů. Vláda vydala dekret, který na neurčitou dobu rušil lidská práva a svobody. Umožňoval držet politické vězně po neomezenou dobu v „ochranné vazbě“.²⁰ Následoval proces tzv. usměrňování a centralizace státní správy neboli „*Gleichschaltung*“. V celém Německu byli na patřičná místa dosazeni příslušníci NSDAP. Dne 20. března 1933

¹⁸ REES, Laurence. *Nacisté: dějiny varují*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2008, s. 40. ISBN 978-802-0416-766

¹⁹ Viz tamtéž s. 43

²⁰ Viz tamtéž s. 43

Himmler oznámil zřízení koncentračního tábora Dachau pro osoby, které bylo nutno umístit do „zajišťovací vazby“; jednalo se především o komunisty a sociální demokraty.

23. 3. 1933 přijal Říšský sněm tzv. zmocňovací zákon, který Hitlerovi umožňoval po dobu čtyř let vládnout bez účasti Říšského sněmu. Přijetí zákona proběhlo bez účasti komunistů, kteří byli buď vězněni, nebo emigrovali. Proti tak hlasovali pouze sociální demokraté, kteří byli zavražďováni členy SA a SS. Po slovech Hitlera: „*Vláda nacionálního povstání je odhodlána a připravena vypořádat se s oznámením, že zákon byl odmítnut a že tím byl dán najevo odpor. Nyní se tedy můžete, pánové, rozhodnout sami, zda má následovat mír, nebo válka.*“²¹, hlasovala katolická strana Centrum pro přijetí zákona, jelikož se obávala možné občanské války. Tímto se Hitlerovi otevřela cesta ke změnám ústavy legální cestou.

Následovalo zrušení všech politických stran a odborů a čistka uvnitř NSDAP. Panovaly obavy, že vůdce SA Erich Röhm se chystá začlenit armádu do struktur SA a řídit tak všechny ozbrojené složky. Röhm se nijak netajil tím, že Hitlera nepovažuje za svého nadřízeného. V noci 29. 6. 1934 proběhla pod vedením Josepha Goebbelse Noc dlouhých nožů neboli vnitrostranický puč a vypořádání se s odpůrci v řadách SA.

14. 7. 1933 byl přijat zákon „proti vytváření nových stran“. Monopol jedné vládnoucí strany byl tímto uzákoněn. Výmarská republika a demokracie se staly minulostí, nacismu byl prohlášen za oficiální doktrínu Třetí říše, naciifikace Německa byla úspěšně dokončena.

²¹ EVANS, R. *Nástup Třetí říše*. 1. vyd. Praha: Pavel Dobrovský- BETA a Jiří Ševčík, 2006. s. 324. ISBN 80-729-1155-4

2. Kulturní revoluce a usměrňování

Proces „usměrňování“ („*Gleichschaltung*“) formoval společenský a kulturní život po celou éru nacistické vlády. Hlavním cílem bylo centralizovat kontrolu nad všemi oblastmi kulturního a intelektuálního života v Německu. Prostředkem pro dosažení tohoto cíle se stalo Říšské ministerstvo pro lidovou osvětu a propagandu, zřízené dne 13. 3. 1933 a vedené Dr. Paulem Josephem Goebbelsem (viz podkapitola Osobnost Josepha Goebbelse). K založení nového ministerstva se Goebbels vyjádřil následovně: *„Nezakládáme jakési ministerstvo propagandy, které by existovalo jen tak samo pro sebe a bylo samo sobě cílem. Toto ministerstvo propagandy je prostředkem pro dosažení stanoveného cíle. Pokud onoho cíle dosáhneme tímto prostředkem, pak se jedná o dobrý prostředek...Nové ministerstvo nemá žádný jiný cíl než postavit celý národ jednotně za myšlenku nacionální revoluce. Jestliže toho dosáhneme, může kdokoliv směle kritizovat mé metody. Bude to však naprosto lhostejné, neboť ministerstvo dosáhlo prostřednictvím práce svých zaměstnanců výtečných cílů.“*²²

Pro kontrolu kulturního a uměleckého života byla zřízena Říšská kulturní komora (*Reichskulturkammer*)²³. Pod ní spadala jednotlivá oddělení řídicí dané oblasti kultury: *Reichskammer der bildended Künste* (výtvarné umění), *Reichsfilmkammer* (film), *Reichsmusikkammer* (hudba), *Reichspressekammer* (tisk), *Reichsrundfunkkammer* (rozhlas), *Reichsschriftumskammer* (literatura) a *Reichstheaterkammer* (divadlo).

Ministerstvo také kontrolovalo komunikaci se zahraničním tiskem a reprezentovalo Německo na mezinárodním poli. Zaměstnávalo především mladou nacistickou inteligenci, která nahradila konzervativně smýšlející úředníky.

Goebbels si byl dobře vědom, že k ovládnutí veřejného mínění, se neobejde bez vlivu rozhlasu a filmu na širokou veřejnost. Rozhlas považoval za nejmodernější a nejvhodnější nástroj k ovlivňování veřejnosti, proto hned po jeho nástupu do funkce ministra proběhla plošná nacifikace všech rozhlasových stanic. Propuštěno bylo 270 zaměstnanců, jednalo se především o židy, socialisty, marxisty a liberály. Většina zaměstnanců však odpor nekladla a bez protestů se podřídila novým podmínkám. Stejný proces probíhal při znárodnění filmových studií. Většina ředitelů a majitelů se podřídila novému pořádku bez protestů.

²² Viz tamtéž s. 359

²³ DUFFACK, J.J. *Dr. Joseph Goebbels. Poznání a propaganda. Komentovaný překlad vybraných projevů*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, s.r.o., 2002. s. 67. ISBN 978-802-0610-096

Po posledních volbách v březnu 1933 měli nacisté podporu 52% populace. Bylo tedy nutné přesvědčit a získat na svou stranu zbylých 48% Němců. Tuto snahu o nastolení kolektivního německého ducha nazýval Goebbels „duchovní mobilizací národa“. V jednom ze svých mnoha projevů se k tomuto záměru vyjádřil následovně: *Koho chceme propagandou ovládnout, ten musí idejemi propagandy přímo nasáknout, aniž si vůbec všimne, že je nasává. Propaganda samozřejmě sleduje určitý záměr, ale tento záměr musí být tak chytře a mistrně skryt, aby ten, kdo má být tímto záměrem naplněn, si toho ani nevšiml.*²⁴

2.1. Osobnost Josepha Goebbelse

Joseph Goebbels se narodil v roce 1897 v katolické rodině. V mládí se hlásil do armády, ale jeho žádost byla zamítnuta kvůli jeho handicapu.²⁵ Vystudoval germanistiku, dějiny umění a filosofii na univerzitě v Heidelbergu. Poté pracoval jako novinář a později také jako bankovní úředník. Velmi obdivoval dílo Friedricha Nietzscheho. Vlastní interpretací zneužil Nietzscheho termíny jako nadčlověk a vůle k moci, které se staly ideovým základem nacionálního socialismu.²⁶ Věnoval se psaní románů a divadelních her, avšak bezúspěšně.

Během francouzské okupace Porúří v roce 1924 vstoupil do řad NSDAP a poměrně záhy se stal jedním z nejvlivnějších stranických žurnalistů. Zpočátku sympatizoval s levicovým křídlem strany kolem Gregora Strassera. Po bližším poznání Adolfa Hitlera změnil své názory a v roce 1926 se stal berlínským Gauleiterem (vedoucím župy, tedy oblastním vůdcem strany). V této funkci se uplatnil jeho demagogický řečnický talent. Jeho schopnost ovlivňovat davy se naplno projevila v roce 1930, kdy mistrně využil smrt nacistického mladíka Horsta Wessela, zavražděného komunisty. Goebbels z Wessela učinil téměř mučedníka národně socialistické revoluce.²⁷ Pohřbu se zúčastnilo 30 000 lidí, přítomen byl i syn císaře Viléma II. August Vilém, čímž celá událost získala na vážnosti. Na počest Horsta Wessela byly pojmenovány ulice, či berlínská čtvrť Friedrichshain. V roce 1928 byl Goebbels zvolen nacistickým poslancem a následující rok byl jmenován předsedou pro propagandu.

²⁴ KNOPP, G. *Hitlerovi pomocníci*. 1. vyd. Praha: PRAGMA, 1998. s. 49.

²⁵ LONGERICH, Peter. *Goebbels: úplná biografie ministra propagandy Třetí říše*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013, s. 21. ISBN 978-802-4739-007

²⁶ BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 358. ISBN 978-807-2946-976

²⁷ LONGERICH, Peter. *Goebbels: úplná biografie ministra propagandy Třetí říše*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013, s. 120. ISBN 978-802-4739-007

Dne 13. 3. 1933 byl Goebbels jmenován ministrem propagandy a šéfem kulturní komory. Neúnavně se věnoval propagandě a šíření antisemitismu. Útoky vůči židům stále sílily a vyústily v brutální pogrom židovského obyvatelstva, nechvalně známou „Křišťálovou noc“.²⁸ Goebbels byl znám svou velkou oddaností vůči režimu a podporou rozpoutání válečného konfliktu. Po porážce nacistů u Stalingradu se mu nepodařilo přesvědčit Hitlera k podepsání separátního míru. V propagandistické kampani apeloval na národ k totální mobilizaci.

Joseph Goebbels spáchal sebevraždu společně se svou manželkou Magdou v bunkru vúdce, kde zůstal až do konce války. Během života si vedl deníky, které jsou dnes považovány za nejautentičtější záznamy z období nacistického Německa, především o fungování mocenského aparátu Třetí říše. Z této publikace jsem vybral část, referující o událostech ze dne 10. května 1933²⁹.

²⁸ Viz tamtéž s. 199

²⁹ Viz podkapitola 10. 5. 1933

2.2. Očista kultury a umění

Nacistická propaganda zasáhla všechny oblasti veřejného života v Německu od sportu až po umění. Ideál „bojového ducha“, který nacisté prezentovali jako německou přirozenost, měl být uplatněn i v oblasti umění a kultury. Vztah mezi uměním a veřejností tak doznal mnohých změn, pouhé „umění pro umění“ bylo nepřípustné. Jeho nový elementární význam spočíval v šíření propagandy a prezentování nacistické ideologie.

Jednou z hlavních priorit procesu „usměrňování“ bylo potlačit moderní umění, které v období Výmarské republiky dosáhlo značného rozkvětu. Bylo to období experimentování a umělecké exprese. Nově vzniklé směry jako dadaismus, kubismus, expresionismus, surrealismus či post-impresionismus byly kvůli své nonkonformní povaze, vycházející z protestu proti zažitým uměleckým normám a společenskému uspořádání před rokem 1914, nacisty považovány za nežádoucí a ohrožující tradiční hodnoty. Podle nacistické ideologie se neslučovaly se „skutečnou německou kulturou“ a hanobily ji. Především dadaismus a kubismus byly prezentovány jako podvrtné směry tzv. kulturního bolševismu, což však byl zcela mylný závěr.³⁰ Nacistické představy o skutečné německé kultuře spočívaly v prezentování síly společenství, jednoty a militarismu. Umění mělo povzbuzovat německý národ, demonstrovat jeho odvahu a sílu, mělo se stát oslavou fyzického zdraví a spořádané společnosti. Takto propagandisticky pojaté umění se dá definovat jako tzv. heroický realismus.³¹

První nacistický atak zdůvodňovaný hanobením hodnot tradiční německé kultury, směřoval na židovské umělce. Jednalo se o smyšlené obvinění, protože většina německých židovských umělců netvořila v duchu moderny, ba naopak, pocházela z konzervativní střední třídy. Stejný osud postihl i umělce zastávající bolševické, levicové, liberální či jinak vůči režimu kriticky smýšlející.

³⁰ MCNAB, Chris. *Třetí říše 1933-1945: skutečnosti a statistické údaje o Hitlerově Německu* : druhá světová válka v datech. 1. české vyd. Praha: Svojtka & Co., 2010, s. 172. ISBN 978-80-256-0375-8

³¹ Viz tamtéž s. 172

Po roce 1933 z Německa emigrovalo přes 2000 umělců.³² Z Goebbelsova rozhodnutí začalo ministerstvo vydávat seznamy emigrantů, kterým bylo zrušeno státní občanství. Zde se objevila známa jména jako Thomas a Heinrich Mannovi, Bertold Brecht nebo Erich Maria Remarque. V Německu nezůstala téměř žádná uznávaná společensko-kulturní autorita. Německá kultura se ocitla ve slepé uličce a čekalo ji období dlouhé stagnace. Vzdělaností bylo opovrhováno na všech společenských úrovních. Nacistická kulturní revoluce potlačila intelektuální a kulturní myšlení.

2.2.1. Degenerované umění

Nacistický režim propagoval v oblasti výtvarného umění heroický realismus, vyznačující se strohými obrazy maskulinních árijských sportovců, bojovníků či poetické výjevy šťastných dělníků obdělávajících úrodnou půdu. Tyto umělecky nehodnotné obrazy, avšak režimem oficiálně prohlášené za „skutečné německé umění“, nahradily díla Picassa, Gauguina či Van Gogha, které byly prohlášeny za dekadentní a nemorální.

Aby bylo veřejnosti známé, co je v umění přípustné a co nikoliv, zorganizoval Goebbelsovův aparát výstavu nazvanou Degenerované umění (*Entartete Kunst*). Jednalo se o putovní výstavu, která byla otevřena v Mnichově 18. července 1937 a v následujících letech se tato přehlídka konala až do roku 1944. Výstava čítala celkem 650 děl zabavených sto dvanácti autorům, kteří se hlásili k avantgardě, levicovému, či komunistickému světonázoru, nevyhovovali svým etnickým původem nebo byli antinacistického smýšlení.³³ Smyslem výstavy bylo vyvolat pohoršení nad vystavenými díly a dehonestovat modernu jako dekadentní a s německými hodnotami se neslučující umění. Aby bylo dosaženo kýženého efektu, bylo každé dílo opatřeno krátkým komentářem. Například: *Němečtí sedláci židovským očima*, *urážka německého ženství* a jinými ideologickými slogany³⁴.

³² EVANS, R. *Nástup Třetí Říše*. 1. vyd. Praha: Pavel Dobrovský- BETA a Jiří Ševčík, 2006. s. 375. ISBN 80-729-1155-4

³³ KOLAŘÍK, Karel a Alena PETRUŽELKOVÁ. *Knihovna Karáskovy Galerie a její světy*. Vyd. 1. V Řevnicích: Arbor Vitae, 2011, s. 111. ISBN 80-873-7600-5

³⁴ MCNAB, Chris. *Třetí říše 1933-1945: skutečnosti a statistické údaje o Hitlerově Německu : druhá světová válka v datech*. 1. české vyd. Praha: Svojtka & Co., 2010, s. 175. ISBN 978-80-256-0375-8

Protipólem této výstavy byla velká německá umělecká výstava („*Kunstaustellung*“), jejímž úkolem bylo zdůraznit odlišnosti. Tato výstava oficiálního německého umění vycházela především z realismu 19. století, které nacisté propagovali jako vyvrcholení dlouholeté tradice skutečného árijského umění.³⁵ Vystavené exempláře vyobrazující silné německé muže a ženy a jejich idylické životy měly vyvolat pozitivní dojmy po předchozím pohoršení. Tematicky výstava zahrnovala díla vyobrazující portréty z běžného života, krajinomalby, mytologické výjevy, politicky a především militaristicky laděné obrazy. Autoři, jejichž díla se objevila na této výstavě, nemuseli být nacisty, mezi ně patřili například: Rudolf Hermann Eisenmenger, Hermann Gradl, či Julius Paul Junghanns. Jedním z těch, kteří svou uměleckou dráhu spojili výlučně s nacionálním socialismem, byl například Hans Schmitz-Wiedenbrück, který padl na frontě jako „válečný malíř“ („*kriegsmaler*“).³⁶

Původní záměr výstavy degenerovaného umění se nakonec minul účinkem, jelikož návštěvnost byla čtyřnásobně vyšší než výstava oficiálního nacistického umění. Tento fakt však nezvrátil skutečnost, že bylo z německých galerií odstraněno celkem 12 000 nevyhovujících obrazů. Uznávaná umělecká díla uvolnila prostor jednotvárným, mělkým a pro společnost bezcenným neživotním dílům.

2.2.2. Tisk

Cesta k ovládnutí německého tisku byla pro nacisty náročnějším úkolem než získání kontroly nad rozhlasem, který se stal nejpodstatnější složkou nacistické masové komunikace. Prostřednictvím rozhlasu nacisté ovládali přísun informací, propagandy, ale také zábavy. Než strana získala kontrolu a vliv nad tiskem, musela své plány aplikovat postupně a vytrvale v průběhu několika let. K roku 1933 čítal německý tisk celkem 4700 deníků a z toho nacistické deníky tvořily statistickou menšinu.

³⁵ KOLAŘÍK, Karel a Alena PETRUŽELKOVÁ. *Knihovna Karáskovy Galerie a její světy*. Vyd. 1. V Řevnicích: Arbor Vitae, 2011, s. 111. ISBN 80-873-7600-5

³⁶ Viz tamtéž s. 112

Již 4. února 1933 byl přijat zákon na ochranu německého lidu, který omezoval svobodu tisku a stanovil postupy při konfiskaci veškerého tištěného materiálu považovaného za ideově nebezpečný.³⁷ Prvním terčem se staly komunistické a sociálně demokratické tiskoviny. Jejich kompletní likvidace probíhala postupnými a periodickými zákazy. Ostatní noviny a časopisy byly vystaveny stejným zákazům a policejním kontrolám. Postupným a silicím nátlakem tak měla být zajištěna kontrola nad celým německým tiskem.

V rámci snahy o „rasově čistý“ tisk byli židé, liberálové, komunisté a všichni neloajální žurnalisté donuceni k odchodu. Dne 28. února 1933 začalo první zatýkání žurnalistů, zejména komunistů a pacifistů. Mnoho z nich bylo odvečeno do trestaneckého tábora SA v Sonnenburgu. Zde se také ocitl veřejnosti dobře známý šéfredaktor listu Die Weltbühne Carl von Ossietzky. Před svým zatčením patřil k nejhlasitějším kritikům nacismu. Během pobytu v táboře byl několikrát fyzicky mučen a urážen příslušníky SA. Mnohem horší osud potkal jeho kolegu Ericha Mühsama, názorově radikálního anarchistu židovského původu, který musel čelit daleko brutálnějšímu zacházení. Jeho tělo bylo nalezeno oběšené na táborové latríně.³⁸

Do čela Říšského svazu německého tisku byl dosazen Goebbelsův člověk Otto Dietrich. 30. dubna 1933 vešla z jeho iniciativy v platnost řada opatření, která měla podpořit proces usměrňování. Pro všechny novináře bylo členství ve svazu povinné a akceptování byli pouze politicky a rasově vyhovující jedinci. Stejný osud potkal i Svaz německých vydavatelů novin, do jehož vedení byli 28. června 1933 zvoleni nacističtí vydavatelé v čele s předsedou Maxem Amannem.

Tradiční tiskové konference z dob Výmarské republiky již nebyly veřejně přístupné. Ministerstvo propagandy z nich učinilo ideologický aparát, skrze který byly novinářům diktovány instrukce. Novináři dostávali přesné pokyny, k čemu a jak se budou vyjadřovat, někteří dokonce obdrželi již hotové články. Ti, kteří se tiskové konference nezúčastnili, byli o cenzuře srozuměni prostřednictvím telegramu, či pošty. Novináři tak plnili roli tlumočnicka vlády a propagátora nacistického myšlení.

³⁷ BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 356. ISBN 978-807-2946-976

³⁸ EVANS, R. *Nástup Třetí Říše*. 1. vyd. Praha: Pavel Dobrovský- BETA a Jiří Ševčík, 2006. s. 370. ISBN 80-729-1155-4

Dne 4. října 1933 vešel v platnost vydavatelský zákon. Jednalo se o jeden z neúčinnějších nástrojů zajišťující loajalitu vydavatelů. Nový zákon přenášel odpovědnost za zveřejněné informace přímo na vydavatele. Zákon ve spojení se směrnicemi ministerstva propagandy, nařizujícími jaký obsah mají mít publikované články, měl sloužit jako prevence.³⁹

Jak již bylo zmíněno, po nástupu nacistů k moci v roce 1933 byly nacistické noviny stále v menšině. Jednalo se o pouhých 2,5% výtisků z celkové produkce. Cestou k dosažení tiskového monopolu nebyly jen agresivní represe, ale efektivním nástrojem se stalo prosté skupování titulů a vydavatelských domů. Během roku 1933 získali nacisté pod svou gesci 27 titulů, což odpovídalo 2,7 miliónům čtenářům. V roce 1939 se jednalo už o 69% všech novinových titulů a v roce 1944 dokonce o 88%.⁴⁰ V posledních letech Třetí říše tak vznikl absolutní monopol nacistů na tiskovém trhu a cenzura zasáhla každý stupeň výrobního procesu tiskovin. To se projevilo na kvalitě žurnalistiky. Noviny byly plné předsudků a stále se opakujících a nic neříkajících článků, psaných dle propagandistických vzorců.

Nacistické straně však velmi záleželo na jejím obraze v zahraničí. Ačkoliv mělo ministerstvo propagandy prakticky absolutní kontrolu nad veškerým tiskem, patřila řada novin a vydavatelství fakticky soukromníkům. V roce 1939 se jednalo o 2200 titulů. Na oko to mělo budit dojem umírněnosti. Faktem však zůstávalo, že většina titulů patřila průmyslovým sdružením, která obecně sympatizovala s Hitlerem a jejichž vlastníci byli členy NSDAP.

2.2.3. Literatura

Oblast literatury byla rovněž vystavena zásahům ze strany aparátu či administrativy. Ze všech kulturních oblastí byl právě proti literatuře použit ten nejradikálnější a nejrozsáhlejší způsob nacifikace. Německý národ měl konzumovat pouze myšlenky souznící s nacistickou ideologií. I když svoboda psaného slova de facto neexistovala, přesto literatura v nacistech vzbuzovala obavy, které je vedly k tak brutálnímu činu, jakým bylo pálení knih. Pálení knih ze dne 10. května 1933 se budeme věnovat podrobněji v samostatné kapitole, neboť se jedná o ústřední téma této práce.

³⁹ MCNAB, Chris. *Třetí říše 1933-1945: skutečnosti a statistické údaje o Hitlerově Německu* : druhá světová válka v datech. 1. české vyd. Praha: Svojtka & Co., 2010, s. 181. ISBN 978-80-256-0375-8

⁴⁰ Viz tamtéž s. 181

Nový nacistický režim začal svou literární vizi přivádět k životu postupnými a systematickými kroky. V květnu 1933 byla ze všech německých knihkupectví vyřazena díla autorů, kteří v nové epoše neměli své místo. Tento počín okomentovali československé Lidové noviny v krátké zprávě: „*Představenstvo bursovního spolku německých knihkupců se dohodlo s říšským vedením bojového spolku pro německou kulturu, že se z německého knihkupeckého trhu odstraní díla spisovatelů, kteří škodí vážnosti německé. Jsou to: Lion Feuchtwanger, Ernst Gläser, Arthur Holistcher, Alfred Kerr, Egon Erwin Kisch, Emil Ludwig, Heinrich Mann, Ernst Ottwald, Theodor Plivier, Erich Maria Remarque, Kurt Tucholsky a Arnold Zweig.*“⁴¹

Ministerstvo propagandy vydávalo tzv. černé listiny, v nichž byly uvedeny zakázané knihy, respektive autoři, jejichž dílo neodpovídalo nacistickým měřítkům. V roce 1934 bylo evidováno více než 4000 zakázaných titulů. Od roku 1939 byla literární produkce fakticky znárodněna. Ministerstvo kontrolovalo všechny procesy výroby knihy: od psaní, přes editaci, publikování až po prodej. Všechny knihovny, knihkupectví a vydavatelství napříč Německem musely být „očištěny“ od všech nežádoucích knižních titulů. Ústřední témata knih byla jasně diktována režimem. Otevřenou cestu měly knihy s rasovou a válečnou tematikou či zaměřením proti židům a bolševismu, hlavnímu ideologickému nepříteli. Všechny tyto indicie by mohly vést ke spekulaci, že tehdejší literární produkce musela prodělat nebývalý útlum, ale opak byl pravdou. Knižní trh se po překonání hospodářské krize stabilizoval a produkce titulů výrazně vzrostla. Musíme si však položit otázku na úkor čeho, svobodě, vydavatelské nezávislosti a především odchodu řady předních literátů do exilu. Literární úroveň výrazně poklesla, vydavatelství chrlila nehodnotnou a pro čtenáře nudnou a předvídatelnou literaturu. Německá literatura nečelila nikdy v dějinách takové represi z vlastních řad.

⁴¹ Spisovatelé vyloučení z německého knihkupeckého trhu. *Lidové noviny*. Praha: Syndikát českých spisovatelů, 1933, roč. 41, č. 249, s. 3. ISSN 1802-6265

2.2.3.1 Emigrace

Takto vyhrocená situace vedla k masové emigraci mnoha proslulých a později i světoznámých autorů (Thomas a Heinrich Mannovi, Erich Maria Remarque, Bertold Brecht, Lion Feuchtwanger, Alfred Döblin, Arnold Zweig a celá řada dalších). V Německu však zůstali i ti, co nepodlehli nacistickému diktátu a tvořili buď tematicky neutrální díla, nebo se odmlčeli nadobro. Například Erich Kästner, Ernst Jünger, či Hans Fallada. Tento způsob reakce je označován termínem „vnitřní emigrace“.⁴²

Řada spisovatelů trpěla v emigraci existenčními problémy, jelikož jejich díla nebyla v zahraničí příliš známá a nepodařilo se jim prosadit na literárním trhu. Někteří se naopak novým podmínkám přizpůsobili dobře. Příkladem mohou být Erich Maria Remarque, či Bertold Brecht. Oba zmiňovaní se nakonec prosadili v americkém Hollywoodu. Do emigrace se uchýlil také Lion Feuchtwanger. Jako židovský spisovatel se stal před svým odchodem terčem mnoha útoků. Ve svých dílech *Úspěch* a *Oppermamové* kritizoval konzervativní a antisemitské nálady, panující v Německu.

Významnou roli pro emigrující německou inteligenci sehrálo také Československo, které se stalo pro mnoho spisovatelů novým domovem a kulturním útočištěm. Tehdejší Československo bylo považováno za ostrov demokracie ve střední Evropě se vstřícným přístupem k uprchlíkům. Většina německé inteligence svou emigraci spojila s Francií, do ČSR, Belgie a Nizozemska se uchýlilo přibližně 25% emigrantů, zejména politických. Nutné je také zmínit, že ne se všemi uprchlíky se zacházelo stejně. Z obavy z politické destabilizace země úřady nepřijímaly emigranty hlásící se ke komunismu a židovské uprchlíky, kteří tvořili nejpočetnější skupinu (40%).⁴³ Ověření pravdivosti informací o německých emigrantech však bylo velmi komplikované, v imigračním formuláři tak stačilo popřít své politické přesvědčení, které se neslučovalo s nároky československé správy.

Do Československa se na čas uchýlili i světoznámí bratři Mannové. Jako první emigroval i se svou ženou Heinrich Mann, který se tak rozhodl po svém vyloučení z Pruské akademie umění dne 15. února 1933. Heinrich byl znám svým kritickým postojem k nacistické ideologii a satirami, zaměřenými proti německé buržoazii. Jeho cesta do Prahy

⁴² PREISNER, Rio. *Když myslím na Evropu*. Vyd. 1. Editor Jan Šulc. Praha: Torst, 2004, s. 918-919. ISBN 80-721-5220-3

⁴³ CVACHOVÁ, Veronika. *Pobyt a působení bratrů Mannů v Praze v letech 1933 – 1938*. [online]. Praha, 2008 [cit. 2015-04-20]. Diplomová práce. Karlova univerzita, filozofická fakulta. Vedoucí práce Prof. PhDr. Jiří Holý, DrSc. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/61514/> s. 8

vedla přes Paříž, kam odcestoval společně s židovským spisovatelem Alfredem Döblinem, představitelem německé moderny. V srpnu 1933 bylo Heinrichovi odebráno německé občanství. Po návštěvě Prahy mu bylo nabídnuto Československé státní občanství, které přijal a ponechal si ho až do své smrti. Jedním z důvodů, proč spojil svou emigraci právě s ČSR, byly bezpochyby jeho první manželka Marie Mannová a dcera Leonie, které zde žily. Ve svých textech se vřele vyjadřuje nejen na adresu Československa, ale také tehdejšího prezidenta T. G. Masaryka, kterého si velmi vážil. Ačkoliv se spolu setkali pouze jedinkrát a to v roce 1924, objevuje se v Mannových textech několik vzpomínek na československého prezidenta, dokonce ho označuje za svého přítele. Pro ilustraci: „*Vzácný tento muž, není jen moudrý a přímý po způsobu jiných vznešených duchů. Má nadto nevinnost srdce... nebo Šťastný je stát, v jehož čele stojí myslitel!*“⁴⁴

Heinrichův bratr Thomas opakovaně upozorňoval na svých přednáškách na nutnost zachování demokracie v Německu jako záruky stability v Evropě. Během jedné z jeho berlínských přednášek, kde předčítal svůj Německý proslav („*Deutsche Ansprache*“), bylo jeho vystoupení narušeno jednotkami SA, vedenými básníkem Arnoltem Bronnenem. Ze strany nacistů se jednalo o otevřenou výhrůžku Mannovým přívržencům a samozřejmě jemu samotnému.⁴⁵ Zpočátku byl vůči nacionálním socialistům zdrženlivý, jelikož se obával možného zákazu své publikační činnosti a v důsledku toho ztráty čtenářů ve své vlastní zemi. Svůj postoj dal jasně najevo až poté, co nebyl zahrnut mezi exilové spisovatele. Tvrdě odsoudil panující poměry v Německu a postavil se na stranu exilu. Svou emigraci původně neplánoval, ale okolnosti ho donutily se již do Německa nevracet. Dne 11. února 1933 odjel společně se svou ženou Katjou do Amsterdamu a do Německa se vrátil až po skončení 2. světové války.⁴⁶ Komentář Thomase Manna k emigraci: „*Pokud jde o mě osobně, nelze tvrdit, že jsem Německo opustil. Byl jsem vyhnán. Zneužit, pranýřován a oloupen zahraničními dobyvateli mé země, neboť to já jsem starší a lepší Němec než jsou oni.*“⁴⁷

⁴⁴ CVACHOVÁ, Veronika. *Pobyt a působení bratrů Mannů v Praze v letech 1933 – 1938*. [online]. Praha, 2008 [cit. 2015-04-20]. Diplomová práce. Karlova univerzita, filozofická fakulta. Vedoucí práce Prof. PhDr. Jiří Holý, DrSc. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/61514/> s. 33, 23

⁴⁵ POKORNÝ, Jiří. *Když hoří knihy...Tvar*, 1993, roč. 4, č. 20, s. 7. ISSN 0862-657X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/4.1993/20>

⁴⁶ CVACHOVÁ, Veronika. *Pobyt a působení bratrů Mannů v Praze v letech 1933 – 1938*. [online]. Praha, 2008 [cit. 2015-04-20]. Diplomová práce. Karlova univerzita, filozofická fakulta. Vedoucí práce Prof. PhDr. Jiří Holý, DrSc. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/61514/> s. 34

⁴⁷ EVANS, R. *Nástup Třetí Říše*. 1. vyd. Praha: Pavel Dobrovský- BETA a Jiří Ševčík, 2006. s. 371. ISBN 80-729-1155-4

Koncem roku 1936 byl zbaven německého občanství a následně mu byl odebrán i čestný doktorát univerzity v Bonnu. Československé občanství mu bylo nabídnuto již v roce 1935, ale definitivní rozhodnutí padlo až o rok později. Mann původně váhal mezi občanstvím rakouským a československým, jelikož však nevěřil v demokratický vývoj Rakouska, uposlechl radu svého bratra a společně se svou ženou a dětmi přijal státní občanství ČSR. Do svého deníku si k této události poznamenal: „*Jedna česká obec poblíž německých hranic poskytla mi ráda svou příslušnost, potom mě přijala i republika. Nebylo třeba žádné zákonné lhůty, dokonce ani pobytu v zemi. Den roku 1936 patří k mým svátečním. Skutečné sváteční okamžiky však zanechávají více vzpomínek na náš skromný osud než na přijaté vyznamenání. Kdo jsem byl, že se mne ujal cizí národ, pozval mne na svůj konzulát do Marseille, nechal mne složit do rukou konzula přísahu věrnosti? Opakoval jsem česká slova, přirozeně chybně, protože jsem je neznal. Kdo jsem byl, že tento národ s úctou přijal člověka, který byl vypuzen z vlastního národa, a dal mu právo v jeho opuštěnosti považovat se za plnoprávného?*“⁴⁸ Během svých návštěv Československa se velmi sblížil s Karlem Čapkem, s nímž udržoval pravidelný kontakt formou korespondence. V jednom z těchto dopisů vyjadřuje své nadšení a osobní obdiv pro Čapkovu divadelní hru Bílou nemoc, kterou shlédnul v Curychu.⁴⁹

V roce 1937 byl v Praze založen fond Thomase Manna. Autorem této myšlenky nebyl Mann, ale německý publicista Friedrich Burschell. Mannovo jméno bylo nadaci pouze propůjčeno, byl však jejím stálým partnerem a propagátorem. Smyslem fondu byla podpora emigrujících spisovatelů, ať už finanční, či pomoc při vyřizování víz. Fond byl financován z veřejných příspěvků. Nejštedřejším mecenášem se stal prezident Edvard Beneš.

Československé občanství si Thomas Mann ponechal až do roku 1943, kdy přijal občanství americké. K tomuto kroku ho přiměly válečné okolnosti. Své dočasné působiště v Československu dále našli například židovský spisovatel Arnold Zweig či Oskar Maria Graf.

⁴⁸ DVOŘÁKOVÁ, Jaroslava. Literatura německých autorů v exilu. *Obrys-Kmen* [online]. 2010, roč. 9, č. 10, s. 1, 20.3. 2010 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.obrys-kmen.cz/archivok/?rok=2010&cis=10&cl=01>

⁴⁹ CVACHOVÁ, Veronika. *Pobyt a působení bratrů Mannů v Praze v letech 1933 – 1938*. [online]. Praha, 2008 [cit. 2015-04-20]. Diplomová práce. Karlova univerzita, filozofická fakulta. Vedoucí práce Prof. PhDr. Jiří Holý, DrSc. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/61514/> s. 48

Cenzura literárních děl samozřejmě postihla také německy píšící spisovatele nepocházející z Německa. Jako příklad můžeme uvést Rakušany Stephana Zweiga a Josepha Rotha, oba židovského původu. Ti se řadili mezi nejvýraznější německy píšící kritiky nacismu. Úryvek dopisu Josepha Rotha adresovaný Stephanu Zweigovi, 16. 5. 1933: „...musíte se konečně vzpamatovat a vidět, že pykáte naprosto za všechny hříchy Židů, nejenom za hříchy svých jmenovců. Panu Goebbelsovi je lhostejné, jestli si Vás s někým plete. Nejste pro něj lepší ani jiný než ti, které v této chvíli může napadnout. Je pravda, co jsem Vám napsal už dříve: naše knihy jsou ve Třetí říši nemožné...“⁵⁰ Všichni výše jmenovaní byli nacistickým režimem perzekuováni a jejich díla nemohla nadále vycházet.

2.2.3.2 Výmarský kongres

Dne 24. 10. 1941 uspořádal ministr propagandy Joseph Goebbels kongres evropských intelektuálů neboli „*Týden knihy*“. Místem konání se stal „Goethův“ Výmar, město proslulé svou letitou kulturní tradicí. Žily a tvořily zde takové osobnosti, jakými byli Goethe, Schiller, Nietzsche, Johann Sebastian Bach, Renoir či Cézanne. Již od roku 1929 se zde konal při příležitosti výročí Goethova úmrtí literární festival – Dny německé knihy. Sjížděli se zde literáti nejen z Německa, nýbrž z celé Evropy, aby zde navazovali nové kontakty. V roce 1932 byl festival oproti ročníkům předešlým okázalejší, jelikož to bylo přesně sto let od Goethovy smrti. Z tohoto ročníku si Thomas Mann do svého deníku poznamenal zajímavý postřeh, 7. 8. 1932: „*Stručně. Německé intelektuální vrstvy, jež zapustily svoje kořeny v goethovském období a romantismu, jsou prosáklé nacismem. Bůh ví proč*“.⁵¹ Mannova poznámka reflektuje účelovou spojitost nacistů s tradičními kulturními symboly Německa, jejich pokřivení a ideologické zneužití.

⁵⁰ ROTH, Joseph. *Filiálka pekla na zemi: spisy z emigrace*. Vyd. 1. Překlad Ondřej Sekal. Praha: Academia, 2011, s. 21. ISBN 978-802-0019-776

⁵¹ CHATEAU, Ladislava. *Vlak do Výmaru: volnost, rovnost a bratrství s Goebbelsem*. 1. vyd. Brno: Host, 2013, s. 161. ISBN 978-807-2948-444

Právě k tradici Výmarského festivalu se Goebbels odkazoval. Pozváni byli zástupci z okupovaných i neokupovaných zemí, nakonec dorazili delegáti ze čtrnácti států. Nejpočetnější delegaci vypravila Francie, zastoupena sedmi delegáty. Prvního ročníku se nezúčastnil žádný spisovatel z tehdejšího Protektorátu Čechy a Morava, důvodem nejspíš byly vyostřující se vztahy mezi českou inteligencí a nacistickými vládci.⁵² Program kongresu byl totožný s původním festivalem. Přednášky, debaty, proslovy a kulturní vložky v podobě divadelních představení a koncertů. Rozdíl byl však v jeho poslání, festival fungoval jako propagandistické médium, kniha jako objekt měla sloužit nacistické ideologii. V důsledku šlo o politickou agitaci nacionálního socialismu jako jediného správného pohledu na svět a jako patrona tradiční německé (evropské) kultury a hodnot. Oficiální téma festivalu znělo: „*Úloha literatury v nadcházející Evropě*“.

Během slavnostního zahájení festivalu hovořil ministr propagandy Joseph Goebbels na téma „*kniha a meč*“. Jeho proslov byl koncipován s ohledem na momentální politickou situaci, jelikož Německo napadlo SSSR a otevřela se východní fronta. Jedním z bodů jeho projevu byl rozdíl mezi intelektuální a duchovní prací, přičemž intelektuální myšlení zatracoval a naopak vyvyšoval potřebu duchovního rozměru ve vztahu k nacionálnímu socialismu. O těchto jedincích hovořil jako o těch, kteří se upsali národněsocialistické věci rukou i srdcem. Ve svém projevu zdůraznil povinnost každého literáta získat okruh svých čtenářů pro nacionálně socialistickou věc. Dále hovořil o nutnosti vojenského, ekonomického a kulturního sjednocení Evropy pod vedením Německa. Neopomněl také připomenout své antisemitské teze, zdůraznil hrozbu mezinárodního židovstva, které spojil s New Yorkem a Londýnem. Stefana Zweiga, Thomase Manna a další kritiky nacismu označil za zrádce německého myšlení. Na závěr vyjádřil svou lítost nad smrtí německých spisovatelů, kteří zahynuli během bojů na frontě.⁵³

Goebbelsův projev byl přijat kladně. Ocenil ho i nositel Nobelovy ceny za literaturu, norský zástupce Knut Hamsun. Následný program se nesl v duchu glorifikace všeho německého, ať už kultury, umění, či historie. Glorifikovala se síla lidu, tradiční hodnoty, rodina, zemědělství a rasová čistota. Třetí říše byla zahrnuta slovy díky, jakožto zachránce Evropy před hrozbou bolševismu a tím i kulturního úpadku.

⁵² Viz tamtéž s. 197

⁵³ Viz tamtéž s. 203

Z Goebbelsova kongresu vzešlo Sdružení evropských spisovatelů („*Europäischen Schriftsteller – Vereinigung*“), které mělo být jakýmsi protipólem PEN klubu (celosvětové sdružení spisovatelů), ze kterého Německo vystoupilo 8. 11. 1933. Na místo předsedy byl zvolen Hans Carossa, vzdělaný lékař a spisovatel. V roce 1992 byly publikovány Carossovy vzpomínky nazvané *Zpráva o životě*, ve kterých píše, že se této funkce ujal i s vědomím, jak pochybnému podniku se upsal: „*Zdánlivě vše působilo ve Výmaru krásně, ale pokud se člověk porozhlédl, viděl, jak město zohydila nová partajní budova. Člověk hned cítil, jak málo má město společného s Goethem a Schillerem; jak zneužito bylo jejich jmen...Sotva jsem dorazil, tak už za pět hodin jsem byl předsedou společnosti, o které jsem dobře věděl, že se jí každý tvůrčí duch musí zdaleka vyhnout.*“⁵⁴ Tato funkce mu údajně umožnila zastat se řady literátů, kteří byli pronásledováni.

O Výmarském kongresu se zmínil i Goebbels ve svých denících a patrně byl s jeho výsledky velmi spokojen: „*Podnikli cestu po říši, která na ně hluboce zapůsobila, a s tím se vracejí domů. Taková cesta zahraničních prominentů je blahodárná. Nejlepší propaganda je ta, která se dá vidět na vlastní oči.*“⁵⁵

⁵⁴ Viz tamtéž s. 205

⁵⁵ Viz tamtéž s. 209

3. Nacistický bibliokaust

Téměř prorocky znějí slova Heinricha Heineho, německého básníka 19. století, jenž ve své tragédii *Almansor* (1821) napsal: „*kde pálí knihy, tam lidi také pálí nakonec.*“⁵⁶ Mezi zakázanými a k likvidaci určenými tituly se nakonec octla i jeho díla. Počátky tak nekulturního a barbarského činu vedou paradoxně na akademickou půdu. Právě horlivost stoupenců v řadách studentstva a některých profesorů pro nacistické ideály, vyústila ve finální scénu, jejímž obrazem jsou hranice navršených knih a obelhaný dav provolávající slávu „znovuzrozené německé přirozenosti“.

3.1. Vysoké školy a studentstvo

Situace na univerzitách korespondovala s náladami ve společnosti. Dle dostupné literatury je patrné, že z řad studentů a profesorů se ozývaly nejhorečnatější projevy podpory novému režimu. Slova zaznívající z univerzitních kruhů, ztotožňující se s ideály národního socialismu, byla provolávána již před nástupem nacistů k moci. V roce 1932 otiskl dvorní nacistický deník *Volkischer Beobachter* otevřený dopis 24 vysokoškolských profesorů, kteří podporovali myšlenku národního socialismu a nutné očistění kulturních symbolů Velkého Německa⁵⁷.

V průběhu prvních měsíců nacistické vlády se začaly naplňovat jednotlivé body jejich programu, reformu vysokého školství nevyjímaje. Jelikož byly všechny německé univerzity financovány ze státního rozpočtu a jejich personál byl tvořen státními zaměstnanci, vztahoval se na ně také nový zákon ze dne 7. 4. 1933, umožňující propustit tzv. politicky nespolehlivé zaměstnance. Záminkou pro aplikaci tohoto zákonného opatření mohlo být prakticky cokoliv. Vysoké školy bylo nuceno opustit přibližně 15% všech univerzitních profesorů. Většina z nich tak musela učinit z politických či rasových důvodů. O masové čistce informují i československé *Národní listy* v článku: „*Čištění německých škol: V posledních dvou týdnech bylo zbaveno funkce nových 98 profesorů na německých vysokých školách, poněvadž, nejsou Hitlerovu režimu rasově vítanými. Jde ovšem o profesory židovské. Na Frankfurtské universitě bylo zbaveno místa 18 profesorů, v Gottingách 6, na vysoké škole v Královci 3, na universitě v Kielu 9 atd. Mezi nimi jsou velmi vynikající osoby, jako národohospodář*

⁵⁶ HEINE, Heinrich. *Německo - Zimní pohádka; Atta Troll; Almansor*. Vyd. 1. Praha: SNKLHU, 1953, s. 197

⁵⁷ BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 356. ISBN 978-807-2946-976

*berlínské university dr. G. Lederer, sociolog Tillich, zubní odborník university v Bonnu Kantarowicz a psychiatr Löwenstein. Jiní byli dáni do příkaznosti, dokdu se jejich rasová čistota neprozkoumá. Na četných vysokých školách odstoupili rektori (ve Frankfurtu, Bonnu, Tubinkách, Kolíně n. R.), děkani, ano i celé senáty a byli nahrazeni novými. Také přednášky židovských soukromých docentů byly zastaveny.*⁵⁸

Do exilu odešla řada významných vědců v čele s Albertem Einsteinem. Odsun pro režim nepohodlných, ale ve svém oboru uznávaných osobností, se stal příležitostí k uplatnění průměrných a nikterak významných profesorů. Vyšší akademická místa zastávali pouze ti jedinci, jejichž kvalita byla posuzována dle jejich politického přesvědčení a stranické legitimace.

Tento masový odliv inteligence, kterým byla zasažena snad každá vědní disciplína, způsobil německé vědě citelné ztráty. Vědecká obec nebyla schopna jak kvalitativně, tak ani kvantitativně nahradit úbytek takového množství osobností vědy a kultury. Část německých profesorů však na svých místech setrvala. Obecně se jednalo o jedince, kteří považovali Výmarskou republiku za omyl a zastávali konzervativní pohled na svět. V květnu roku 1933 podepsalo více než 700 univerzitních profesorů výzvu podporující ideje nacionálně socialistického státu.

3.1.1. Martin Heidegger

S myšlenkou nacionálního socialismu se sblížila i řada uznávaných osobností akademického světa. Příkladem může být světově respektovaný filosof Martin Heidegger. Autor rozsáhlého filosofického díla *Bytí a čas* (1927), žák Edmunda Husserla a později jeho nástupce na katedře filosofie univerzity ve Freiburgu. Heidegger pocházel z katolické rodiny. V průběhu života však katolickou víru opustil, jelikož se dle jeho slov neslučovala se studiem filosofie. V posledních letech Výmarské republiky začal věřit v potřebu obrody německého života a myšlení, v příchod nového věku duchovní jednoty a národní spásy. Na počátku 30. let 20. století dospěl k závěru, že odpověď na to co hledal, našel v nacionálním socialismu⁵⁹.

⁵⁸ Čištění německých škol. *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 11. 5. 1933, roč. 73, č. 129, s. 1. ISSN 1214-1240

⁵⁹ EVANS, R. *Nástup Třetí Říše*. 1. vyd. Praha: Pavel Dobrovský- BETA a Jiří Ševčík, 2006. s. 377. ISBN 80-729-1155-4

Vzhledem k tomu, že protižidovské tendence nebyly v tehdejší Německu neobvyklým jevem, netajil se ani Heidegger svým antisemitismem. Židům vyčítal jejich materialistické vnímání světa, které se podle něj nemohlo slučovat s německou humanistickou tradicí, německým idealismem. Nebyl ani zastáncem možné židovské integrace. Když v roce 1928 doporučoval vědce pro práci na univerzitě, opatroval jejich přijímací protokol přípisem „Žid“, nikoliv v pozitivních konotacích⁶⁰. Propagoval přesvědčení, že pouze v Německu existuje taková duchovní síla, která je schopná uchránit západní civilizaci před malostí ducha moderního světa. Věřil, že čistá německá řeč je to jediné pravé nejlepší médium pro filosofa; „*když (Francouzi) začínají myslet, hovoří německy.*“⁶¹

Dne 21. dubna 1933 byl Heidegger téměř jednomyslně zvolen rektorem Univerzity Alberta Ludwiga ve Freiburgu. Proti hlasovalo pouze dvanáct židovských profesorů. Dne 1. května 1933 vstoupil Heidegger do NSDAP a 27. května 1933 při svém inauguračním projevu pronesl následující větu: „*akademická svoboda již napříště nebude představovat základ života německé univerzity.*“⁶² V duchu tohoto prohlášení se neslo následné formování akademické obce. Do správy univerzity byl aplikován vůdcovský princip. Zastupitelské akademické sbory byly nedemokraticky obcházeny a všichni židovští profesori propuštěni. Heidegger byl přesvědčen, že pravé německé hodnoty mohou mladším generacím předávat pouze rasově čistí Němci, jedině tak se uchrání ryzost těchto původních hodnot. Donucen k odchodu byl také Edmund Husserl. Ten, velmi zklamán kroky svého někdejšího žáka, pronesl 4. května 1933: „*Samotná budoucnost rozsoudí, co bylo v Německu roku 1933 správné a kdo byl skutečným Němcem. Zda ti, kdož se podepisovali k více či méně materialisticko-mýtickým rasovým předsudkům oné doby, anebo oni Němci ryzího srdce a mysli – dědicové velkých Němců minulosti, jejichž tradice ctíli a udržovali.*“⁶³ Na Heideggerovu adresu se kriticky vyjádřil také další známý filosof, jeho přítel Karl Jaspers, jenž prohlásil, že Heidegger podporuje člověka s tak pochybným vzděláním jako je Hitler. Heidegger na to reagoval následovně: „*vzdělání je zcela podružné. Pohleďte jen na jeho nádherné ruce!*“⁶⁴

⁶⁰ ETTINGER, Elzbieta. *Hannah Arendtová a Martin Heidegger*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004, s. 69. ISBN 80-200-1167-6

⁶¹ Viz tamtéž s. 63

⁶² EVANS, R. *Nástup Třetí Říše*. 1. vyd. Praha: Pavel Dobrovský- BETA a Jiří Ševčík, 2006. s. 378. ISBN 80-729-1155-4

⁶³ Viz tamtéž s. 379

⁶⁴ BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 359. ISBN 978-807-2946-976

Komplikovanější byl Heideggerův vztah s jeho bývalou židovskou žákyní Hannah Arendtovou, který byl založen na její naprosté oddanosti. Avšak ani Heideggerova akceptace národního socialismu a jeho antisemitismu mezi nimi nevytvořily absolutní klín. Jejich komplikované a těžko definovatelné spojení trvalo přes půl století. Během těchto padesáti let však Arendtovou provázelo zklamání z Heideggerových námluv s nacionálním socialismem a jeho neschopnost odsoudit a uznat své pochybení.

Heidegger velmi usiloval o to, aby se jeho filosofické myšlenky staly součástí oficiální ideologie národního socialismu. Nacistická inteligence však jeho dílo považovala za příliš složité a nekonkrétní. Pro širokou veřejnost se jeho filosofie ukázala jako těžko stravitelná a nesrozumitelná. Heideggerův vliv a postavení mezi teoretiky nacionálního socialismu tak postupně slábnul. To nakonec vyústilo v jeho rezignaci na vedoucí funkci v čele univerzity. S idejemi národního socialismu se však nerozešel a nadále zůstal zastáncem Třetí říše a členem strany až do jejího zániku v roce 1945.

Heidegger se nepochybně nepodílel na systematickém vyhlazování židů, ani nezastával biologicky zdůvodněný rasismus, avšak je nutné zmínit, že stál za vznikem řady rasistických vyhlášek a zákonů. Pro ilustraci: 3. listopadu 1933 z pozice rektora schválil nařízení, které diskriminovalo studenty neárijského původu. Stipendia a jiná zvýhodnění již nebyla těmto studentům přístupná.⁶⁵ Své jméno propůjčil k šíření nacistické ideologie, zastupoval Německo na mezinárodních konferencích se stranickým odznakem v klopě a požadoval vystoupení Německa ze společnosti národů.⁶⁶ Jeho jednání se tak jeví jako aktivní podpora nacionálně socialistickému státu.

Martin Heidegger se nikdy neomluvil za své jednání z let 1933 – 1934, kdy zastával vrcholnou akademickou funkci, ani nikdy veřejně neodsoudil nacistickou ideologii.⁶⁷ Na svou obhajobu použil argument, kterému se jen těžko oponuje. Jednalo se o setkání s vysokým stranickým funkcionářem, které se uskutečnilo v roce 1933: „*nechápu, proč se mi vytýká rozhovor s bývalým ministrem školství, když v téže době všechny zahraniční vlády si*

⁶⁵ ETTINGER, Elzbieta. *Hannah Arendtová a Martin Heidegger*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004, s. 64. ISBN 80-200-1167-6

⁶⁶ Viz tamtéž s. 68

⁶⁷ EVANS, R. *Nástup Třetí Říše*. 1. vyd. Praha: Pavel Dobrovský- BETA a Jiří Ševčík, 2006. s. 379. ISBN 80-729-1155-4

pospíšily, aby Hitlera uznaly a prokázaly mu úctu obvyklou v mezinárodních stycích.“⁶⁸ I kdybychom na tento argument přistoupili, bude jeho aktivní podpora nacistického zřízení již navždy nevyvratitelným faktem. Dodnes je toto téma předmětem řady diskuzí.

3.1.2. Proti neněmeckému duchu - "Wider den undeutschen Geist"

Od dubna 1933 se po celém Německu začalo šířit tzv. 12 tezí „proti antigermánskému duchu“ (*Die 12 Thesen "Wider den undeutschen Geist"*). Jejich myšlenkový obsah se skládal z témat kopírujících nacistickou názorovou linii, propagovanou Goebbelsovým ministerstvem. Jednalo se tedy o glorifikaci „pravých“ německých kulturních hodnot, německého jazyka, šíření antisemitismu a hanobení „politicky nekorektních“ směrů. Z těchto úvah vzešla idea rozsáhle kampaně „proti neněmeckému duchu“, jejímž vrcholem mělo být veřejné pálení „neněmeckých knih“.

3.1.1.1. Motivy a organizace

Idea této kampaně vzešla z iniciativy členů studentské organizace DSt (*„Deutsche Studentenschaft“*). Ačkoliv se nejednalo o skupinu napojenou přímo na NSDAP, nýbrž dlouholetou studentskou organizaci, která hájila tradiční akademické konzervativní hodnoty, rekrutovala se její členská základna z pravověrných nacistů. Naopak přímo z nacistických kruhů vzešel Nacionálně socialistický studentský svaz – NSDStB (*„Nationalsozialistischer Deutscher Studentenbund“*). Na základě této skutečnosti si NSDStB nárokoval privilegované postavení mezi všemi studentskými organizacemi a přirozeně i vůči DSt. DSt si však hodlala zachovat svou tradiční vedoucí pozici, nijak nezatíženou oficiálním spojením s NSDAP. Právě rivalita mezi studentskými organizacemi se stala hnacím motorem akce „proti neněmeckému duchu“. Měla se stát demonstrací sounáležitosti studentů s nově ustanovenou nacistickou vládou.

Inspirací pro studentské akce byla událost známa pod názvem Wartburské slavnosti, ke kterým se němečtí studenti přímo odkazovali. Ty se konaly dne 18. října 1817 při příležitosti třístého výročí od započetí Lutherovy náboženské reformace a zveřejnění jeho antikatolických tezí. Slavnosti pořádaly tzv. Buršácké spolky (*„Burschenschaft“*) a zúčastnilo se jich přibližně 500 studentů. Buršácké spolky vznikaly jako odezva na politickou situaci v německých zemích. Zakládající členové těžce nesli rozpad tisícileté Svaté říše římské a

⁶⁸ ETTINGER, Elzbieta. *Hannah Arendtová a Martin Heidegger*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004, s. 76. ISBN 80-200-1167-6

Napoleonovu nadvládu. Smyslem jejich zakládání bylo posílení německého vlasteneckého ducha a především idea Velkoněmecka: sjednocení německy mluvících zemí společně se západní částí Habsburské monarchie. Během slavností se pálily knihy a politické emblémy, které symbolizovaly německou nesvobodu, například: *Code-Napoleone*.⁶⁹ Toto symbolické autodafé mělo připomínat spálení buly papeže Lva X. právě Martinem Lutherem, mimo jiné zapřísáhlým antisemitou.⁷⁰ Buršácké spolky se staly tradiční součástí německých a rakouských univerzit a jejich členové se těšili značnému společenskému uznání. Negativní publicitu si získaly díky svým militaristickým sklonům, které pramenily z přehnaného nacionalismu. Dnes můžeme říct, že tyto spolky stály u zrodu německého nacionalismu, který vyvrcholil ve 30. letech 20. století.

Pro řízení a plánování akce „Proti neněmeckému duchu“ byl zřízen Hlavní úřad pro tisk a propagandu („*Hauptamt für Presse und Propaganda der Deutschen Studentenschaft*“) v Berlíně. Již z názvu je zřejmé, že se jednalo o účelovou imitaci Goebbelsova ideologického aparátu. V čele úřadu stanul Hanskarl Leistriz. Aby celá akce dostala jednotný ráz ve všech univerzitních městech, rozesílal Leistriz doporučující postupy jednotlivým lokálním organizacím DSt. Tím bylo docíleno takřka similární podoby akce ve všech zúčastněných městech⁷¹.

Akce se měla uskutečnit v průběhu čtyř týdnů od 12. 4. 1933 a vyvrcholit měla 10. 5. 1933 symbolickým autodafé⁷². Oficiální zahájení připadlo na 12. dubna 1933, den, kdy ve všech německých novinách bylo otisknuto tzv. „12 tezí proti neněmeckému duchu.“⁷³ Následující týden bylo těchto 12 tezí šířeno formou letáků, pamfletů, brožur, rozhlasového vysílání, či přednášek. Cílem bylo dostat jejich poselství pevně do podvědomí společnosti.

⁶⁹ OERTEL, Maik. *Revolutionaries, Traditionalists, Terrorists? The Burschenschaften and the German Counter-Cultural Tradition*. In: Giles, Steve (ed.): *Counter-cultures in Germany and Central Europe*, Wien: Lang, 2003, s. 70-71

⁷⁰ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Překlad Věra Lamperová, Jan Lamper. Praha: Rozmluvy, 2007, s. 242. ISBN 978-80-85336-38-2

⁷¹ SAUDER, Gerhard, ed. *Die Bücherverbrennung: zum 10. Mai 1933*. München: Hanser, 1983, s. 9-16. ISBN 34-461-3802-1

⁷² Okázalé pálení, původ slova pochází z období španělské inkvizice

⁷³ Viz podkapitola Die 12 Thesen "Wider den undeutschen Geist"

Ukázka propagandistického článku šířeného během kampaně proti „neněmeckému duchu“: *Žid – ten může myslet jen židovsky; píše li německy, lže. Knihy židovských autorů je proto možné vydávat jen v hebrejštině: v němčině jen tehdy, když jsou označeny jako překlady. Neněmecký duch se musí z německé literatury vymýt, knihy, v nichž je obsažen, nelze trpět ve veřejných knihovnách. Nestačí jen německy psát, je třeba i německy myslet – kdo německy píše, ale neněmecky myslí, je zrádce. Němečtí studenti musí mít schopnost samostatně rozpoznat lež a rázně se rozhodovat, musí odmítnout a překonat židovský intelektualismus a s tím spjaté falešné liberální jevy v německém duchovním životě. Studenty i profesory je třeba vybírat podle spolehlivosti jejich nacionálního smýšlení, německé vysoké školy se musí stát tvrzemi německé národní existence, bráněnými všemi zbraněmi německého ducha.*⁷⁴

Dne 5. května 1933 proběhlo první pálení knih na akademické půdě. Studenti vtrhli do univerzitní knihovny v Kolíně nad Rýnem a odcizili židovské tituly, které následně spálili. Druh den rabování pokračovalo. Mládežnická frakce nacistické strany zabavila na 10 000 knih, nespočet dopisů a lékařských zpráv ze sexuologického ústavu v Berlíně („*Institut für Sexualwissenschaft*“).⁷⁵

3.1.1.2. Die 12 Thesen "Wider den undeutschen Geist"

Níže uvedené teze neobsahují žádné opodstatněné argumenty pro obhajobu akce „proti německému duchu“. Jedná se o výčet prostoduchých bodů, odsuzujících vše židovské, socialistické, komunistické, liberální; neboli všechny údajně cizorodé prvky podkopávající německou kulturu.

1. *„Sprache und Schrifttum wurzeln im Volke. Das deutsche Volk trägt die Verantwortung dafür, daß seine Sprache und sein Schrifttum reiner und unverfälschter Ausdruck seines Volkstums sind.*“⁷⁶
2. *„Es klafft heute ein Widerspruch zwischen Schrifttum und deutschem Volkstum. Dieser Zustand ist eine Schmach.*“⁷⁷

⁷⁴ POKORNÝ, Jiří. *Když hoří knihy...*Tvar, 1993, roč. 4, č. 20, s. 7. ISSN 0862-657X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/4.1993/20>

⁷⁵ BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 360. ISBN 978-807-2946-976

⁷⁶ „Jazyk a literatura jsou zakořeněny v národě. Německý národ je odpovědný za to, že jeho jazyk a literatura jsou čistým a ryzím výrazem jeho státní příslušnosti.“

3. *„Reinheit vom Sprache und Schrifttum liegt an Dir! Dein Volk hat Dir die Sprache zur treuen Bewahrung übergeben.“⁷⁸*
4. *„Unser gefährlichster Widersacher ist der Jude und er, der ihm hörig ist.“⁷⁹*
5. *„Der Jude kann nur jüdisch denken. Schreibt er deutsch, dann lügt er. Der Deutsche, der deutsch schreibt, aber undeutsch denkt, ist ein Verräter. Der Student, der undeutsch spricht und schreibt, ist außerdem gedankenlos und wird seiner Aufgabe untreu.“⁸⁰*
6. *„Wir wollen die Lüge ausmerzen, wir wollen den Verrat brandmarken, wir wollen für den Studenten nicht Stätten der Gedankenlosigkeit, sondern der Zucht und der politischen Erziehung.“⁸¹*
7. *„Wir wollen den Juden als Fremdling achten und wir wollen das Volkstum ernst nehmen. Wir fordern deshalb von der Zensur:*
 - a. *Jüdische Werke erscheinen in hebräischer Sprache. Erscheinen sie in deutsch*
 - b. *sind sie als Übersetzung zu kennzeichnen. Schärfstes Einschreiten gegen den Mißbrauch der deutschen Schrift*
 - c. *Deutsche Schrift steht nur Deutschen zur Verfügung*
 - d. *Der undeutsche Geist wird aus öffentlichen Büchereien ausgemerzt.“⁸²*
8. *„Wir fordern vom deutschen Studenten Wille und Fähigkeit zur selbstständigen Erkenntnis und Entscheidung.“⁸³*

⁷⁷ „Dnes se dá pozorovat rozpor mezi literaturou a německou národností. Tento stav je ostuda.“

⁷⁸ „Čistota jazyka a literatury, je jen na tobě! Tvůj národ ti svěřil jazyk pro věrné uchování.“

⁷⁹ „Naším úhlavním nepřitelem jest žid.“

⁸⁰ „Žid může myslet jen židovsky. Píše-li německy, lže. Němec, který píše německy, ale německy nemyslí, je zrádce. Student, který neněmecky mluví i píše, je bezohledně nevěrný svému poslání. „

⁸¹ „Chceme vymýtit lež, zrada musí být odsouzena, studenty nechceme vystavovat nerozvážnosti, nýbrž kázní a politické výchově.“

⁸² „Židy budeme respektovat jako cizince, chceme brát národnost vážně. Apelujeme proto na cenzuru: A) Židovská díla budou vycházet v hebrejštině, objeví-li se v němčině, budou označeny jako překlad. B) Přísná opatření proti zneužití psané němčiny. C) Německé písmo pouze pro Němce. D) Neněmecký duch zmizí z veřejných knihoven.“

⁸³ „Od německých studentů požadujeme schopnost nezávislého poznání a rozhodování.“

9. „Wir fordern vom deutschen Studenten den Willen und die Fähigkeit zur Reinerhaltung der deutschen Sprache.“⁸⁴

10. „Wir fordern vom deutschen Studenten den Willen und die Fähigkeit zur Überwindung jüdischen Intellektualismus und der damit verbundenen liberalen Verfallserscheinungen im deutschen Geistesleben.“⁸⁵

11. „Wir fordern die Auslese von Studenten und Professoren nach der Sicherheit des Denkens im deutschen Geiste.“⁸⁶

12. „Wir fordern die deutsche Hochschule als Hort des deutschen Volkstums und als Kampfstätte aus der Kraft des deutschen Geistes.“⁸⁷

3.2. Autodafé: 10. 5. 1933

Ve středu 10. května 1933 se v devatenácti univerzitních městech napříč celým Německem uskutečnilo nejrozsáhlejší veřejné pálení knih, které svým obsahem a myšlenkami odporovaly nacionálně socialistickému světonázoru. Tyto knihy byly označeny jako „neněmecká literatura“, neboli nehodná německého národa.

Knihy však nehořely pouze v tento den. Již 26. března 1933 vzplály hranice na Schillerově náměstí v Kaiserslauternu. Ve městě Wuppertal po rabování v knihkupectvích a antikvariátech, shořely 1. dubna 1933 další knihy a 11. dubna vzplály i v Düsseldorfu.⁸⁸ V těchto případech se však jednalo o spontánní a neorganizovaný projev německých studentských spolků.

⁸⁴ „Od německých studentů požadujeme vůli a schopnost uchovat čistotu německého jazyka.“

⁸⁵ „Od německých studentů požadujeme vůli a schopnost překonat židovský intelektualismus a s ním spojený výskyt liberálního úpadku v duchovním životě Němců.“

⁸⁶ „Požadujeme, aby výběr studentů a profesorů probíhal ve jménu německého ducha.“

⁸⁷ „Považujeme německé vysoké školy jako oporu německé národnosti (národních tradic, národního charakteru) a jako místo boje za silného německého ducha.“

Citováno z: SAUDER, Gerhard, ed. *Die Bücherverbrennung: zum 10. Mai 1933*. München: Hanser, 1983, s. 89-95

⁸⁸ BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 358. ISBN 978-807-2946-976

Velmi často bývá za hlavního iniciátora označován Joseph Goebbels. Z dostupné literatury však nelze tvrdit nic jiného, než že tuto akci posvětil a podpořil svojí účastí na Opernplatz v Berlíně. Ani v jeho denících se o přípravách této akce neobjevuje žádná zmínka. Plánování a organizace celé akce bylo řízeno přímo studentstvem a akademickými kruhy.

Sběr nevyhovujících knih probíhal v několika krocích. Důkladně se měly „očistit“ všechny knihovny, veřejné i soukromé. Nejprve měli studenti vyřadit dané knihy ze svých osobních knihoven, popřípadě i knihoven svých blízkých. Dále bylo realizováno zabavování knih z knihkupectví a veřejných knihoven. Knihkupci tak přišli o značnou část svých zásob, která jim nikdy nebyly finančně kompenzovány. Přesto mnoho z nich tyto středověké praktiky podporovalo a realizovalo je s nadšením. Jako podklad pro posuzování knih sloužila tzv. černá listina, kterou sestavil knihovník Dr. Wolfgang Hermann.⁸⁹ Nejagresivněji se vystupovalo proti židovské literatuře, ta však sloužila jen jako jakýsi společný jmenovatel hromadného rabování. V indexech nevyhovující literatury se dále ocitla díla pacifistická, socialistická, či tituly podřívající morálku německého národa svým volným postojem v otázkách sexuality.

V plamenech se ocitla nejen díla literární, ale také hodnotné vědecké publikace (Albert Einstein, Sigmund Freud, Franz Kafka, Thomas a Heinrich Mannovi, Erich Maria Remarque, Kurt Tucholsky, Karel von Ossietzky, Lion Feuchtwanger, Bertold Brecht, Karl Marx, Klaus Mann, Jaroslav Hašek, Jack London, Hugo von Hoffmannstahl, Ernst Toller, Joseph Roth, Stefan Zweig a v Československu působící Max Brod, či Egon Ervin Kisch). Výše uvedené osobnosti se „provinily“ buď svým židovským původem nebo politickým přesvědčením a neuctivým vztahem k minulému císařství, či nedostatkem „morálního kreditu“. Společným jmenovatelem všech těchto „poklesků“ byla ideologická floskule „proti německému duchu“, ale s fatálními následky.

Rozsah celé akce byl skutečně nevídaný, zapojilo se do ní studentstvo v několika městech: Berlín (Bebelplatz), Bonn (Marktplatz), Braunschweig (Schlossplatz), Brémy (Nordstrasse), Dortmund, Drážďany, (před Bismarcksäule), Frankfurt nad Mohanem (Römerberg), Freiburg, Greifswald (Marktplatz), Göttingen (Marktplatz), Hannoversch-Münden (Marktplatz), Hannover (Bismarcksäule), Kiel (Wilhelmsplatz), Královec (Trommelplatz), Landau (Rathausplatz), Marburg (Kämpfrasen), Mnichov (Königsplatz),

⁸⁹ POKORNÝ, Jiří. *Když hoří knihy...*Tvar, 1993, roč. 4, č. 20, s. 7. ISSN 0862-657X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/4.1993/20>

Münster (Hindenburgplatz), Norimberg (Hauptmarkt), Rostock (Blücherplatz), Vratislav (Schlossplatz), Worms (Vorplatz des Amtsgericht), Würzburg (Rezidenzplatz).⁹⁰

Ve Frankfurtu se knihy svázely nákladními auty a studenti je ihned vrhali do ohně. V Mnichově se o blížící akci pečlivě informovalo formou letáků a distribucí programu. Na pořadu byl úvodní koncert, následně projev Lea Rittera (rektora univerzity), poté slova předsedy Svazu německých studentů Kurta Ellersieka a vše uzavírala Beethovenova píseň „*Die Ehre Gottes aus der Natur*“.⁹¹ Téměř totožný program byl k vidění i v ostatních městech.

3.2.1. Autodafé v Berlíně

V Berlíně měla celá událost nejmasovější rozměry. Na Opernplatz neboli Bebelplatz, vzdáleného nedaleko třídy Unter den Linden, byly již od časných ranních hodin svázeny zakázané knihy. Bylo shromážděno přes 25 000 knih z antikvariátů, knihkupectví, osobních knihoven zatčených židů, včetně titulů z univerzitní knihovny. Na hranici se také ocitly písemnosti ze sexuologického ústavu („*Institut für Sexualwissenschaft*“), v jehož čele stál známý lékař a sexuolog Magnus Hirschfeld, hlasitý obhájce práv homosexuálů a autor termínu transvestismus. Pro své netradiční názory v otázkách sexuality se znelíbil nacistické vůli a jeho dílo tak bylo odsouzeno ke spálení jako znemravňující. Dne 6. května 1933 vyrabovalo osmdesát nacionalistických studentů a členů pořádkového oddílu SA knihovnu a archivy sexuologického ústavu. Odcizeno bylo téměř půl tuny výukových materiálů, knih, pamfletů a brožur, jež byly přemístěny na berlínské operní náměstí. Hranice byla zažehnuta půl hodinu před půlnocí. Goebbels pronesl plamennou řeč k čtyřiceti tisícovému davu o odsouzených a nenáviděných autorech. Berlínské autodafé přenášel v přímém přenosu také rozhlas. Z radiopřijímačů se ozýval Goebbels a hlásal: "*Židovský intelektualismus je mrtvý*,".⁹²

⁹⁰ BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 363. ISBN 978-807-2946-976

⁹¹ BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 363. ISBN 978-807-2946-976

⁹² VEŘEJNÉ PÁLENÍ NENĚMECKÝCH KNIH (1933). *Holocaust.cz* [online]. 26. 9. 2011 [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://www2.holocaust.cz/cz/history/events/books>

Goebbelsův projev během pálení knih v Berlíně na Opernplatz nepostrádal patos: „Doba extremistického židovského mudrání je u konce, revoluční Německo znovu otevírá dveře dokořán způsobu života, který dovolí dosáhnout opravdové podstaty našeho německví. Tato revoluce nepřichází shůry, nýbrž se rodí zdola a stoupá vzhůru. Je to proto v pravém slova smyslu autentický výraz vůle národa...Během uplynulých čtrnácti let jste vy, studenti, v ostudné tichosti snášeli ponížení listopadové republiky a vaše knihovny byly zaplaveny židovským škvárem a jejich černým literárním dehtem. Zatímco kulturní vědy přežívaly v odtržení od skutečného života, německá mládež nyní nastoluje nový řád v našem právním systému a vrací náš život do normálních kolejí. Revoluce, která chce být opravdovou revolucí, se nezastaví před ničím. Nic kolem nás nemůže zůstat nedotknutelné. Konáte proto správně, když v tuto půlnoční chvíli odevzdáváte plamenům démona minulosti. Minulost lehá popelem a nová éra povstává z plamenů žhnoucích v našich srdcích.“⁹³ Tento projev byl následně otisknut 12. 5. 1933 v nacistických novinách *Völkischer Beobachter*.

Během ritu pálení byly do ohně vhazovány i emblémy a vlajky symbolizující Výmarskou republiku. Celá událost tak působila jako poslední rozloučení se starým demokratickým režimem a rozhodné vykročení do nové éry. Pod tíhou všudypřítomné symboliky, (na kterou si nacisté značně potrpěli), spojené s touto událostí, mohlo celé autodařé evokovat jakýsi pohanský rituál. Během tohoto aktu bylo provoláváno devět hesel, která zněla spíše jako jakási zaklínadla. Po vyřčení každého hesla bylo provoláno jméno provinivšího se spisovatele a do plamenů byly vhozeny knihy, pod kterými byl podepsán jako autor. Celá podívaná tak dostala téměř mystický charakter. Níže je uvedeno všech devět hesel.

1. „*Gegen Klassenkampf und Materialismus für Volksgemeinschaft und idealistische Lebenshaltung. Marx, Kautsky.*“⁹⁴
2. „*Gegen Dekadenz und moralischen Verfall Für Zucht und Sitte in Familie und Staat. Heinrich Mann, Ernst Glaeser, Erich Kästner.*“⁹⁵

⁹³ BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 361. ISBN 978-807-2946-976

⁹⁴ „Pryč s třídním bojem a materialismem. Za národní jednotu a ideální způsob života. Marx, Kautsky.“

⁹⁵ „Pryč s dekadencí a úpadkem morálky. Za disciplínu, za počestnost v rodině i ve státě. Heinrich Mann, Ernst Glaeser, Erich Kästner.“

3. *„Gegen gesinnungslumperei und politischen Verrat Für Hingabe an Volk und Staat. Friedrich Wilhelm Foerster.“⁹⁶*
4. *„Gegen seelenzerfasernde Überschätzung des Triblebens Für den Adel der menschlichen Seele. Freud'sche Schule, Zeitschrift Imago.“⁹⁷*
5. *„Gegen Verfälschung unserer Geschichte und Herabwürdigung ihrer grossen Gestalten Für Ehrfurcht vor unserer Vergangenheit. Emil Ludwig, Werner Hegemann.“⁹⁸*
6. *„Gegen volksfremden Journalismus demokratisch-jüdischer Prägung Für verantwortungsbewusste Mitarbeit am Werk des nationalen Aufbaus. Theodor Wolff, Georg Bernhard.“⁹⁹*
7. *„Gegen literarischen Verrat am Soldatentum des Weltkrieges Für Erziehung des Volkes im Geist der Wehrhaftigkeit. Erich Maria Remarque.“¹⁰⁰*
8. *„Gegen dünnköpfige Verhöhnung der deutschen Sprache Für Pflege des kostbarsten Gutes unseres Volkes. Alfred Kerr.“¹⁰¹*
9. *„Gegen Frechheit und Anmassung Für Achtung und Ehrfurcht vor dem unsterblichen deutschen Volksgeist. Tucholsky, Ossietzky.“¹⁰²*

⁹⁶ „Pryč s bezpáteřním myšlením a zrádcovskou politikou. Za oddanost lidu a státu. F. W. Foerster.“

⁹⁷ „Pryč s drolením duše a přeháněnými pohlavními pudy. Za ušlechtilost lidské duše. Freudova škola, časopis Imago.“

⁹⁸ „Pryč s pokříváním naší historie a nedoceňováním velikánů dějin. Za naši minulost a za úctu k ní. Emil Ludwig, Werner Hegemann.“

⁹⁹ „Pryč s židovskými demokratickými novináři, nepřáteli lidu. Za odpovědnou spolupráci při novém budování národa. Theodor Wolff, Georg Bernhard.“

¹⁰⁰ „Pryč s literární neúctou k našim vojákům ze světové války. Za osvětu národa ve vojenském duchu. E. M. Remarque.“

¹⁰¹ „Pryč s arogancí, která ničí německý jazyk. Za zachování nejdražší náležitosti k našemu národu. Alfred Kerr.“

¹⁰² „Pryč s nestoudností a namyšleností. Za důstojnost a úctu k věčnému německému duchu. Kurt Tucholsky, Carl von Ossietzky.“

Citováno z: SIGNET, Dietrich. *Die Indizierung "schädlichen und unerwünschten Schrifttums" im Dritten Reich*. Frankfurt am Main: Büchhändler-Vereinigung, 1971, s. 1018 In BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 361-363. ISBN 978-807-2946-976

Goebbels si o této události zapsal několik vět do svého deníku. Poznámka z 11. května 1933: *Včera: Šéfové. Boj o zahraniční propagandu. Mám jí. Byl to kus práce. Ostře ve věci...rozhovor s Dem. A ... von ... Ten dělá rozumný energický dojem. Rozumí nám. Jenom ne hospodářství...Angriff: stojí si velmi dobře. Župa: stojí si velmi dobře. U Hitlera. Jsou zde všichni ministři. Pracovní kongres. Ve státní radě. Zastoupeni všichni pracující. Hitler hovoří fantasticky dobře. Spontánní potlesk. Historická [!] hodina. Pracující vkládají svůj osud do rukou vůdce. Všichni jsou dojati a nadšeni. Dělník se vrací zpět do vlasti. S Hitlerem domů. Představuji mu bratra Hanse, který je na návštěvě. Doma ještě hodně práce. Potom pozdě večer ještě řečným na Operním náměstí. Před hranicí studenty zapálených špinavých a brakových knih. Jsem ve formě. Obrovský shluk. Doma. Unaven do postele. Dnes začíná venku nádherné léto.*¹⁰³

Knihy se však nepálily pouze v tento den. Pro nepřízeň počasí bylo pálení knih v některých městech přesunuto na pozdější datum. Mnoho stovek knih bylo spáleno již několik týdnů před vyvrcholením akce proti „neněmeckému duchu“. Ve srovnání se dnem 10. 5. 1933 se však jednalo o spontánní akce, které nebyly předem připraveny a mnohem víc v nich figurovaly emoce a agresivita. Pálení knih v den, kdy na berlínském Bebelplatz hovořil Joseph Goebbels, bylo centrálně koordinováno. Jednalo se o důkladně připravenou akci, schvalovanou většinou německého studentstva.

3.3. Následky a reakce

Pálení knih bylo poslední velkou okázalou akcí „revoluční“ fáze nacistického režimu. Excesy plné násilí vystřídal šroub metodického násilí, kombinovaného s korupcí. Literatura se dostala pod neustálý, bedlivý dohled. Stát na druhé straně začal „své“ spisovatele, soustředěné do jednotné organizace, velkoryse podporovat.¹⁰⁴

¹⁰³ GOEBBELS, Joseph. *Deníky*. 1. české vyd. Překlad Josef Otáhal. Praha: Naše vojsko, 2009, s. 978-802-0609-991

¹⁰⁴ POKORNÝ, Jiří. *Když hoří knihy...*Tvar, 1993, roč. 4, č. 20, s. 7. ISSN 0862-657X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/4.1993/20>

Fotografie zachycující hranice hořících knih tehdy obletěly celý svět a vzbudily pohoršení nad okázalostí a rozsahem celé akce. Newyorské noviny Newsweek referoval o dění v Německu jako o „knižním holokaustu“¹⁰⁵ a v týdeníku Time bylo poprvé použito termínu „Bibliokaust“.¹⁰⁶

Údiv však možná nebyl zcela na místě. Nacisté své plány a záměry poměrně detailně formulovali ve svém programu již v roce 1920. V jednom z pětadvaceti bodů stálo: „*Požadujeme zákonodárný boj proti politické lži a jejímu rozšiřování tiskem...požadujeme zákonodárný boj proti uměleckým a literárním směrům, které vykonávají rozkladný vliv na život našeho lidu.*“¹⁰⁷ Dalším varovným signálem mohl být návrh zákona na ochranu národa z 13. března 1930 podaný dvanácti poslanci z NSDAP. Dle tohoto návrhu mělo být ze zákona možné držet ve vazbě ty jedince, kteří by byli podezřelí z tzv. „zrady kultury“. Za protiprávní se dle uvedeného zákona považovalo vystavení německých kulturních zvyků a mravů cizorodým kulturním a rasovým vlivům, které měly stát za rozkladem německého národa.

Proti tomuto barbarskému projevu se vyjádřila celá řada intelektuálů, ze všech společensko-vědních a literárních oblastí. Sigmund Freud v rozhovoru s jedním novinářem prohlásil: „*Knihy žhnoucí na hranicích představují pokrok v lidských dějinách: Ve středověku by tam upálili mě. Dnes jim stačí mé knihy.*“¹⁰⁸

Americká hluchoslepá spisovatelka Hellen Kellerová na dění v Německu zareagovala ve svém „Otevřeném dopise německým studentům“, ve kterém se píše: „*Můžete spálit mé knihy i knihy těch nejskvělejších myslitelů Evropy, avšak myšlenky v nich obsažené se šíří milionem různých způsobů a bude tomu tak i nadále.*“¹⁰⁹

¹⁰⁵ Newsweek. 20. května 1933, s. 16 In *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 364

¹⁰⁶ Time. 22. května 1933, s. 16 In *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 364

¹⁰⁷ POKORNÝ, Jiří. *Když hoří knihy...*Tvar, 1993, roč. 4, č. 20, s. 7. ISSN 0862-657X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/4.1993/20>

¹⁰⁸ BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 364. ISBN 978-807-2946-976

¹⁰⁹ BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 365. ISBN 978-807-2946-976

Bertold Brecht se velmi ostře vymezil proti jednání jeho krajanů ve své básni „*Die Bücherverbrennung*“.¹¹⁰

*„Když režim poručil, aby knihy se škodlivým věděním
Byly veřejně spáleny, a všude
Byli volové přinucení táhnout
Káry s knihami k hranicím, zděšeně zjistil
Jeden vyhnaný básník, jeden z nejlepších, při studiu
Seznamů spálených knih, že na jeho knihy
se zapomnělo. Hnal se k psacímu stolu
A okřídlen hněvem napsal dopis vládcům.
Spalte mě! Psal spěšným perem, spalte mě!
Nedělejte mi to! Nevynechávejte mě! Cožpak jsem
Ve svých knihách vždycky neřikal pravdu? A nyní
Se mnou zacházíte jako s lhářem. Poručím vám:
Spalte mě!¹¹¹*

Reakce kontrující opovážlivé znehodnocování kulturních hodnot přicházely z celého světa. Mezinárodní nátlak však na německé politické špičky nezapůsobil, naopak se ukázal jako zcela nefunkční. Od roku 1933 až do vypuknutí války procházela Evropa naprostým morálním zhroucením. To co bylo včera odsuzováno, bylo další den zapomenuto nebo přehlíženo ve jménu zachování „klidu a míru“. Neustále ustupování a nedodržování dohod bylo na denním pořádku evropské politiky.

10. května 1934 při příležitosti prvního výročí od akce pálení knih, se skupina intelektuálů vedena Heinrichem Mannem rozhodla otevřít Německou knihovnu svobody („*Deutsche Freiheitsbibliothek*“). Knihovna sídlila v Paříži, kde mnoho emigrujících literátů našlo své útočiště. Existence knihovny měla dokazovat, že nejvlastnější německý duch nebyl zničen, pouze umlčen a to paradoxně ve vlastní zemi, vlastním národem.¹¹²

Pro svobodnou literaturu již nebylo v novém Německu místo. Oheň symbolicky vyznačil hranici, za kterou se ocitla svoboda slova. Doutnající knihy se staly signálem, jaká literární tvorba bude tolerována a opěvována. Po těchto teatrálních událostech byly vydávány oficiální seznamy zakázané literatury. První takový soupis vydalo ministerstvo pro lidovou osvětu a propagandu 16. 5. 1933. Seznam čítal na 131 jmen autorů. Potom následovalo již zmíněné zřízení Říšské kulturní komory („*Reichskulturkammer*“) a pomyslný opasek demagogické kontroly se s německou precizností začal systematicky utahovat.

¹¹⁰ Pálení knih

¹¹¹ BRECHT, Bertold. *Zloděj třešní, výbor z díla*, přel. Ludvík Kundera. Praha: Mladá fronta, 1967

¹¹² FISHBURN, Matthew. *Burning books*. New York: Palgrave Macmillan, 2008, s. 49. ISBN 02-305-5328-1

4. Ohlasy a reakce v československém tisku

S rostoucím vlivem NSDAP začal československý tisk výrazněji monitorovat společensko-politickou situaci v Německu, jež se v roce 1933 s nástupem nacistů k moci proměnilo z ještě stále demokratického zřízení v autoritářský režim, využívající fyzické síly k prosazování svých zájmů. Deníky, časopisy, periodika všech druhů, politické i apolitické, velmi podrobně informovaly a komentovaly události v sousedním Německu, jež vzbuzovaly obavy z možné bezpečnostní hrozby nejen pro ČSR, ale celou Evropu. V Československu se na nedemokratické počínání nových nacistických vládců nahlíželo v kontextu s radikalizující se početnou německou menšinou v pohraničí, hlásící se k nacionálně socialistické ideologii a otevřeně proklamující své separatistické tendence.

Dobový tisk podrobně zaznamenával probíhající represe v Německu, jejichž hlavním cílem bylo odstrašit své odpůrce: „*Všechno jmění soc. demokracie v Německu zabaveno...generální státní návladní berlínský nařídil zabavení veškerého jmění německé sociálně demokratické strany, jejich časopisů: Reichsbanneru...Zabaveny byly všechny hotovosti. Všechna poštovní šeková konta, a veškerý nemovitý majetek.*“¹¹³ Propaganda probíhající v tisku stupňovala militaristické nálady, často se objevovaly ostré slovní výpady z nejvyšších politických pater: „*Nové Německo touží zase po vojenských ideálech starého císařského Německa, jehož snem bylo podrobti si vojensky celý svět. Chce míti proto zase silnou armádu a dosáhnouti plného ozbrojení v době, kdy celý svět na ženevské odzbrojovací konferenci řeší důležitý problém odzbrojení a míru. Tím znemožňuje Německo jednání konference, která uznala všechny úderné a tělovýchovné formace v Německu za řádné vojáky, takže dnes má Německo milionovou armádu.*“¹¹⁴ A samozřejmě nezůstal nepovšimnut ani sílící antisemitismus nejen v Německu respektive v Evropě: *V Rabatu, residenci marockého sultána v hlavním městě francouzské zájmové sféry, došlo dne 10. května k velkým protižidovským bouřím...Ačkoliv tato událost byla naprosto nepolitického rázu, bylo ji agitátory použito k tomu, aby bylo arabské obyvatelstvo poštváno proti židům. Došlo*

¹¹³ Všechno jmění soc. demokracie v Německu zabaveno. *Našinec*. Olomouc: Josefina Černochová, 1933, roč. 69, č. 110, s. 1. ISSN 1801-5107

¹¹⁴ Chtějí mít vojsko jako před válkou. *Letem světem: obrázkový týdeník*. Praha: A. Neubert, 1933, roč. 7, č. 31. s. 2

k násilnostem a ničení obchodů...Je jisté, že na těchto násilnostech jsou vinni zahraniční agitátoři. ¹¹⁵

Zprávy o činnosti českých a především sudetských „haknkrajclerů“ plnily od roku 1933 téměř denně novinové stránky:

„Z policejního oznámení o prohlídkách u pražských fašistů se zjišťuje, že u dr. Branžovského byly nalezeny náboje dum-dum, u Gajdy rychlopalná puška a 5 pistolí, na něž neměl zbrojní pas... ¹¹⁶

„Noční toulky našich i říšskoněmeckých haknkrajclerů přes hranice nepřestávají a právě i v dnešním ranním čísle přinášíme o tom zprávy i s jejich důsledky. Nový případ stal se právě v Petrovicích u Ústí n. Labem, kde byl zatčen velitel haknkrajclerského oddílu Emil Hacker. Zmíněný oddíl uspořádal „noční toulku“ na Sattelberg, navštívil tam hostinec, kam asi za hodinu nato se dostavilo četnictvo. Vůdce oddílu byl zatčen a dopraven do vězení okresního soudu do Chabařovic. ¹¹⁷

„Nová haknkrajclerská aféra mezi německým vysokoškolským studentstvem začíná nabývatí určitějších obrysů. Po zatčení právníka Adolfa, předsedy spolku „Sudetoněmeckého studentstva“, a konfiskaci četné korespondence a různých tiskovin v jeho bytě nalezených. Zatčeno bylo nyní několik dalších německých vysokoškolských studentů. Na všechny zatčené uvalila policie zatímní vazbu a provedla v jejich bytech domovní prohlídky... ¹¹⁸

Níže uvedené články jistě nezahrnují všechny odezvy dobových periodik na pálení knih, ale poskytují ucelenou představu přístupu československého tisku k těmto událostem. Ve vybraných člancích se jen zřídka setkáváme s obsáhlejší kritickou glosou, nejčastěji se vyskytují ryze informativní zprávy a v jednom případě také satirický komentář.

^{115 115} Antisemitské výtržnosti v Maroku. *Židovské zprávy: čtrnáctidenník*. Praha: O. Janáček, 1933, roč. 16, č. 21, s. 2. ISSN 1801-3619

¹¹⁶ Proces s fašistickými útočníky. *Našinec*. Olomouc: Josefina Černochová, 1933, roč. 69, č. 124, s. 1. ISSN 1801-5107.

¹¹⁷ Různé zprávy - Noční toulky našich i říšskoněmeckých haknkrajclerů. *Národní politika*. Praha: 1933, roč. 51, č. 129, s. 2. ISSN 1805-2444

¹¹⁸ Různé zprávy - Nová haknkrajclerská aféra mezi německým vysokoškolským studentstvem. *Národní politika*. Praha: 1933, roč. 51, č. 129, s. 2. ISSN 1805-2444

4.1. Český deník

Plzeňské noviny Český deník se událostem u našich západních sousedů věnují 12. května 1933 a to hned na titulní straně. Obsáhlý článek je velmi podobný zprávám v Lidových novinách z 11. a 12. května, doplněný o nepokoje na vídeňských vysokých školách a glosu z londýnského deníku Daily Herald. Níže proto bude citována pouze zpráva z Londýna, odsuzující poměry v Německu.

12. 5. 1933: Výstava soudobé kultury německé.“

„...Z Londýna, 11. Května. Daily Herald věnuje dnešní úvodník událostem v Německu...sám hlas míru byl udušen v Německu a militarismus jest dnes bezpečněji v sedle, než byl za dnů bývalého císaře, řinčejícího šavlí. Bude dále pokračováno v kázání mezinárodní nenávisti, a zatím co toto vytrvalé duševní zbrojení pokračuje, cvičí se pracovní nováčci hanebným způsobem stejně jako nováčci vojenští. Zde jest strašlivé nebezpečí pro svět. Německo zřítilo se s hlukem zpět do barbarství, a čím dříve civilisovaný svět to pochopí, tím pro svět lépe.“¹¹⁹

4.2. Letem světem: obrazový týdeník

Apolitický obrazový týdeník Letem světem patřil mezi přední prvorepublikové ilustrované časopisy. Tehdejšímu čtenáři poskytoval „nenáročnou“ odpočinkovou žurnalistiku a především kvalitní a zajímavé fotografie zachycující obrazy událostí z celého světa. Formou a úpravou byl tento časopis velmi podobný pro mnohé možná lépe známému Pestrému týdnu.

Dne 16. května 1933 byl na straně číslo dvě publikován krátký komentář s více než výmluvnými snímky, zachycující pálení knih na berlínském Operním náměstí, doprovázený stručným komentářem.

¹¹⁹ Výstava soudobé kultury německé. Český deník. Plzeň: Závody pro průmysl tiskařský a papírnický, 1933, roč. 69, č. 130, s. 1. ISSN 1801-2639.

16. 5. 1933: „Se všech hranic civilisovaného světa.“

„S ČÍM KDO ZACHÁZÍ, TÍM TAKÉ SCHÁZÍ...Na hranici – na tomto symbolu temného středověku – hořely dnes, v době kulturního novověku, v německých městech plody současné světové kultury, upáleny inkvisitory nového režimu Německa. Z knihoven, veřejných i soukromých, byly sebrány všechny knihy škodlivé „novému duchu“ Německa a hozeny za jáсотu, tance

a zařikávání do plamenů. Neboť s malým programem nepotřebují velikých slov

1 Letem světem: fotografie zachycující berlínské autodafé

světových filosofů a spisovatelů. Nahoře: Pohled na středověký obraz berlínského operního náměstí, kde byly spáleny všechny „škodlivé“ knihy a spisy. Vpravo: Mladíci, kteří dělali „kulturní čistku“, před vědeckým ústavem, z něhož odváželi auty a vozy jejich duchu závadné vědecké knihy.¹²⁰

4.3. Lidové noviny

V Lidových novinách se tématu pálení knih věnují zřejmě nejvíce. Již 10. 5. 1933, tedy přímo v den, na který byla studentská akce ohlášena, je zveřejněn článek informující o záměrech německých studentů. Tuto zprávu přinesly Lidové noviny snad jako jediné periodikum v Československu. Téma pálení knih se na jejich stránkách objevuje celý měsíc květen, nicméně v této práci jsou uvedeny pouze články publikované k 17. 5. 1933, jelikož nejpříměji reagují na situaci v Německu. Hned následující den po událostech v Berlíně, byly zveřejněny dva odstavce, referující o ničení knih. První odstavec pochází z berlínské pobočky CONTI a odstavec druhý z kanceláře ČTK v Paříži. Další den je uveřejněna krátká zpráva, která přibližuje pálení knih i v dalších univerzitních městech, respektive ve Frankfurtu n. M. a v Bonnu. Dne 13. 5. je v odpoledním vydání na titulní stránce otisknuta fotografie z berlínského autodafé s krátkým komentářem a na straně devět je v rubrice „Malá kronika“

¹²⁰ Se všech hranic civilisovaného světa. *Letem světem: obrázkový týdeník*. Praha: A. Neubert, 1933, roč. 7, č. 31, s. 2

uveden krátký satirický příspěvek. A konečně 17. 5. je publikován malý odstavec informující o dalším studentském běsnění v Hamburku.

4.3.1. 10. 5. 1933: „Výzva čtenářům a majitelům knih.“

„Na dnešní den 10. května stanovili nynější vládcové Německa pálení a ničení tisíců knih, které mají být vymýceny z veřejných knihoven a jejichž výtisky též jinak se mají čtenářstvu státi nedostupnými. Mezi autory těchto knih jsou z Čechů Jaroslav Hašek, Karel Vaněk a Ivan Olbracht, z pražských Němců Max Brod a E. E. Kisch, z německých autorů u nás dobře známých Bert Brecht, Alfred Döblin, Lion Feuchtwanger, E. Glaeser, Erich Kaestner, H. Mann, Theodor Plivier, E. M. Remarque, Arthur Schnitzler, J. Wassermann, Zweigové Arnold i Stefan, z autorů neněmeckých Barbusse, Erenburg, Kalinnikov, Jack London, Upton Sinclair, Zoščenko, Sologub a jiní. Jakož i dlouhá řada autorů knih vědeckých, zvláště z oboru národního hospodářství a nauk společenských. Na toto koniášské počínání odpovídá Komitét pro pomoc německým emigrantům z podnětu francouzských spisovatelů a v souhlase s celým kulturním světem výzvou, aby knihy v Německu proskribované byly uchovány a učiněny přístupnými. Kdo by chtěl spisy v Německu dané na Index věnovati tomuto účelu, ať v originále nebo překladu, nechť je pošle na adresu Ústřední knihovny hlav. města Prahy I, Mariánské náměstí, jakožto sběrný. Komitét rozdělí došlé knihy podle potřeby různým veřejným knihovnám v Československu. Úplný seznam postižených autorů a knih jest vyložen v půjčovně zmíněné knihovny.“¹²¹

4.3.2. 11. 5. 1933: „Jako ve středověku: Pálení knih v Berlíně.“

„Po přednášce profesora Baemlera, která byla přijata s nadšením, seskupili se studenti v hnědých košilích na Hegelově náměstí, odkud táhli v průvodu s pochodněmi a hudbou před berlínský studentský domov, kde byly shromážděny již nepřehledné davy obyvatelstva. Poté po krátkém proslovu hnul se průvod s vozy, naplněnými knhami určenými ke spálení, třídou Pod lipami k náměstí Opery, kam však kolem 23. hodiny došel. V čele průvodu krácel nový ordinarius pro politickou pedagogii profesor dr. Alfred Baeumler. Průvod obešel náměstí a počal vrhat pochodně do vysoké hranice. Studenti podávající si knihy z vozů vrhali je do ohně. Do ohně bylo tak vhozeno přes 20. 000 knih za jáсотu obyvatelstva. Poté ujal se slova Dr. Goebbels, který prohlásil, že doba přebroušeného

¹²¹ Výzva čtenářům a majitelům knih. *Lidové noviny*. Praha: Syndikát českých spisovatelů, 1933, roč. 41, č. 236, s. 9. ISSN 1802-6265

židovského intelektualismu pominula. Revoluce se před ničím nezastavují: jsou projevem nových světových názorů. Dnešní akt musí celému světu oznamovat: Zde leží trosky listopadové republiky a zítra zvedne se z těchto trosek nový duch, který neseme my.“

„Berlíňští zpravodajové pařížských listů líčí obšírně včerejší večerní pálení knih na berlínském Operním náměstí a přirovnávají namnoze dnešní Německo k nejčernějšímu středověku. Echo de Paris se táže, co by řekl včerejší manifestaci Goethe, který odsoudil rozhořčeně v knize *Dichtung und Wahrheit* pálení bezbožných knih, jehož byl svědkem. Knihy, které byly sežehnuty včera plameny, praví list, nebyly ani bezbožné ani neslušné. Zpravodaj *Journalu* píše: Knihy hořely za hustého dýmu, avšak ostré plameny odhalovaly občas pohled na fasádu university zasvěcené – ó krutá ironie! – vědám a umění. Studenti, mladí lidé, zpracováni nacionalistickou mystikou, jež zmítá v této chvíli třemi čtvrtinami německého národa, si přivlastnili právo odsoudit a zničit nejvědeckější díla učenců a osobností, jejichž proslulost se rozšířila daleko za hranice Německa...¹²²

4.3.3. 12. 5. 1933: „Pálení knih v Německu.“

„ČTK – Bonn 11. května. Zdejší studentstvo uspořádalo včera večer na trhu veliký projev proti neněmeckému duchu. Před radnicí byla zapálena hranice, na níž byly spáleny neněmecké knihy. Při tom promluvili dva profesoři dr. Naumann a Luchegen nadšené nacionální řeči.“

ČTK – Frankfurt n. M. 11 května. Studentstvo frankfurtské university táhlo po 20. hodině s hudbou a předvojem úderníků na Römerberg. Kde byla připravena hranice na neněmeckou literaturu. Vůz na hnůj, obklopený studenty, který táhli dva silní voli, dopravili na Römerberg sebrané neněmecké knihy. Okolo 21. hodiny za zvuků smutečního pochodu přiblížil se průvod ke hranici a studenti za jásotu davu házeli knihy do výhně hranice, polité benzínem.¹²³

¹²² Jako ve středověku: pálení knih v Berlíně. *Lidové noviny*. Praha: Syndikát českých spisovatelů, 1933, roč. 41, č. 238, s. 2. ISSN 1802-6265

¹²³ Pálení knih v Německu. *Lidové noviny*. Praha: Syndikát českých spisovatelů, 1933, roč. 41, č. 239, s. 3. ISSN 1802-6265

4.3.4. 13. 5. 1933: „titulní strana s komentářem.“

„O půlnoci 10. května byly v Berlíně za nacionálního šílení davů veřejně spáleny spisy a knihy, které nezralí němečtí studenti uznali za neněmecké. Na obrázku je vidět velkou hranici před berlínskou operou v třídě Pod lipami, do níž studenti naházeli na 20. 000 svazků knih.¹²⁴

2 titulní strana ze dne 13. 5. 1933, ilustrativní fotografie s komentářem

4.3.5. 13. 5. 1933: „Malá kronika.“

„To je divné, že Němci při slavném pálení knih nechali úplně nepovšimnutou nejdůležitější židovskou knihu – Starý zákon.“¹²⁵

4.3.6. 17. 5. 1933: „Nové autodafé v Hamburce.“

„Ačkoliv autodafé na berlínském Operním náměstí, při němž bylo spáleno na hranici 20. 000 knih, způsobilo v cizině nepříznivý ohlas, udál se dnes v noci v Hamburku podobný případ. Na nábřeží císaře Bedřicha spálili němečtí studenti 2000 knih. Vůdce druhého okrsku německého studentstva Schulze při tom zdůraznil, že německá mládež má nyní v rukou konečně osud svého národa a že proto zničila podvratného neněmeckého ducha těchto knih. Na hranici byl spálen zároveň prapor hamburského spolku rudých bojovníků z fronty.“¹²⁶

¹²⁴ Pálení knih v Německu. *Lidové noviny*. Praha: Syndikát českých spisovatelů, 1933, roč. 41, č. 242, s. 1. ISSN 1802-6265

¹²⁵ Malá kronika. *Lidové noviny*. Praha: Syndikát českých spisovatelů, 1933, roč. 41, č. 242, s. 9. ISSN 1802-6265

¹²⁶ Nové autodafé v Hamburce. *Lidové noviny*. Praha: Syndikát českých spisovatelů, 1933, roč. 41, č. 249, s. 3. ISSN 1802-6265

4.4. Národní listy

V národních listech je událostem v sousedním Německu věnován prostor hned následujícího dne a to jak v ranním čísle, tak i ve večerním vydání. Zejména v ranním čísle je publikován velmi detailní článek, zabývající se spíše kontextem události, který vycházel ze společensko-politické situace v tehdejší Německu. Velmi zajímavá je ta část ranního příspěvku, která srovnává nacistický a sovětský stát, reflektuje jejich násilné potlačení osobní svobody a využívání propagandy k ovládnutí veřejnosti. Autor, dr. K. Hoch, se pozastavuje nad obecnou schovávavostí k bolševickému běsnění, které označuje za mnohem hrůznější, nežli poměry, které současně panovaly v Německu: *„Plným právem lze říci, že sověty ve znásilňování lidského ducha zůstávají mistry, kteří v dnešním režimu německém nacházejí učedníka, jich nedosahujícího. A je litovati, že k sovětům příliš neteční byli a jsou mnozí, kteří dnes proti hitlerovcům v rozhořčení oprávněném zdvihají svůj hlas k protestu, který nemůže mít politické čistoty a ryzosti, byl-li hluchý a je-li slepý k tyranii sovětské.“*¹²⁷ V posledním odstavci si autor klade otázku, co německý národ svým zpátečnickým jednáním může získat, čím se obohatí a jakým směrem se vydává. Závěr dr. Hocha zní následovně: *„Němci ve službách režimu pálí nepříjemné knihy, pak zcela po bolševismu maří duchovní konkurenci fyzickými prostředky a vztyčují kolem Německa vysokou zeď kasárenského dvora. Svět se již postará, aby se toho co se za ní děje, nemusil bát. Německo tím ublíží nejvíc sobě samému, neboť se izoluje a zakrní.“*¹²⁸ Samotnému průběhu události se věnovalo večerní vydání.

4.4.1. 11. 5. 1933: „Berlínské autodafé.“

„Na včerejší večer připravili noví vládcové Německa podnik, který svou obřadností druží se k Hitlerově oslavě 1. máje. Nejprve universitní přednáška o „vypuknutí německého ducha“, potom studentský průvod s pochodněmi, prapory a skandovanými hesly (patent Lunačarskij!), o půlnoci zapálení hranice s 20.000 svazky „neněmecké literatury“ a k tomu řeč dr. Goebbelse, ministra propagandy. Jako dal druhy pražský arcibiskup spálit Wiclifovy spisy a jako proti české literatuře v XVII. věku běsnil démon Koniáš, tak vyhlazuje oficiální Německo XX. věku ohněm „neněmeckého ducha“ a současně šíří ducha německého. Jaký je to však duch?.... Jedním slovem: co bylo a je v Německu světové, co bylo jeho podílem na světové literatuře a vývoji sociálního myšlení, to z velké části zatracuje a hází do ohně, co

¹²⁷ Berlínské autodafé. *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 11. 5. 1933, roč. 73, č. 129, s. 1. ISSN 1214-1240

¹²⁸ Berlínské autodafé. *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 11. 5. 1933, roč. 73, č. 129, s. 1. ISSN 1214-1240

však je těsně ohraničené, co se pohybuje jenom v kruhu německých dějinných omylů, především militarismu, bude všemi prostředky a bez konkurence školou i veřejnou knihovnou vpravováno do hlav mládeže i dospělých. Slavnostní berlínské autodafé není než dalším krokem, kterým se Německo izoluje od světa, přestává mu rozuměti a stává se mu samo nesrozumitelným, svinuje se víc a více do sebe a schovává hlavu, aby nevidělo, v jak hlubokém konfliktu se ocitá s celou západní kulturou a jak se svět dívá na prostředky, jimiž chce uskutečnit své národní obrození.¹²⁹

Některé pasáže večerního čísla jsou naprosto totožné s vydáním Lidových novin, například jsou také citovány pařížské deníky. Proto jsou níže uvedeny pouze pasáže, podávající rozšiřující informace.

4.4.2. 11. 5. 1933 večerník: „Ve všech universitních městech německých vzplály hranice.“

„Hakenkreuzleři napodobitelé bolševiků. – Středověký ritus při auto da fé. Podobně jako se v Rusku bolševici po vítězství své revoluce vrhli na „měšťáckou kulturu“ a „očišťovali“ veřejné knihovny ničením literárních děl a knih – provedli včera hitlerovci v různých universitních městech „očistu ohněm“ od literatury „odporující německému duchu“.

„Spalování knih dalo se za ritu středověkého rázu. Vůdce studentů Gutiaur pronášel různé spalovací formule, načež hozena do ohně příslušná literatura. Některé z těch zaklínadel:

- *Proti materialismu národního života: do ohně hozeny knihy Marxovy, Kautského, Mannovy, Kästnerovy atd.*
- *Proti „lumpáckému smýšlení“, namířenému proti národu a státu: knihy Förstrovny*
- *Proti přeceňování rozkladného pohlavního pudu: knihy Freudovy.*
- *Proti rozkladu v dějepisectví: knihy Ludwigovy.*
- *Takto se pokračovalo po vzoru našich Koniášů ve spalování knih až do závěrečné řeči Goebbelsovi, jehož poslední slovo znělo: „zítra se zvedne z těchto trosek nový duch, který neseme my!“¹³⁰*

¹²⁹ Berlínské autodafé. *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 11. 5. 1933, roč. 73, č. 129, s. 1. ISSN 1214-1240

¹³⁰ Ve všech universitních městech německých vzplály hranice – pálených knih: Hakenkreuzleři napodobitelé bolševiků. Středověký ritus při auto da fé. *Národní listy večerník*. Praha: Julius Grégr, 11. 5. 1933, roč. 73, č. 129, s. 1. ISSN 1214-1240

4.5. Národné noviny

Národné noviny je jediné jazykově slovenské periodikum, které je zahrnuto v této práci. Tento titul vycházel v Bratislavě a v Martině již od roku 1870 a jeho publikační činnost byla ukončena v roce 1947. O hořlavých událostech v německých univerzitních městech informují Národné noviny s dvou denním zpožděním a v poměrně stručném příspěvku.

4.5.1. 12. 5. 1933: „Hromadné pálenie kníh v Nemecku.“

„Berlín 10. mája. Na včera večer bolo ohlásené v Berlíne hromadné pálenie kníh, v ktorých hakenkrajclerskí študenti nenachádzajú „nemeckého ducha“. Študenti šli s fakľami a hudbou na námestie Opery, kde poskladali fakly v hranicu a spálili na vozoch dovezené knihy za ohromného jasotu. Spálili takto vyše 20. 000 sväzkov. Pri ohni prehovoril minister Goebbels medziiným: „časy židovského intelektualizmu sa minuly. Revolúcia sa nezastaví pred nikým. Je prejavom nových svetových názorov. Dnešný akt musí oznámiť svetu, že hynie duch novembrovej republiky a z jeho trosiek zdvihne sa nový duch, ktorý nesieme my.“

„Podobné výčiny rozvášnených nemeckých hakenkrajclerov hlásia sa i z iných miest. Ba vo Vratislave boli vylepeny plakáty, ktoré vyzývaly, aby sa pri palenie kníh nezabudlo na bibliu.“¹³¹

4.6. Národní politika

Odpolední vydání Národní politiky z 11. května 1933 obsahuje zprávu o událostech v Berlíně, Frankfurtu n. M. a v Bonnu. Článek se nachází uprostřed titulní strany, což reflektuje jeho důležitost, jelikož se jedná o čerstvou a aktuální zprávu. Po obsahové stránce je článek prakticky totožný s příspěvkem v Lidových novinách a Národních listech, některé pasáže jsou naprosto identické. Po otočení listu, tedy na straně číslo dvě, si tehdejší čtenáři mohli přečíst odlehčený satirický příspěvek glosující „plamenné“ události v Německu. Z článků zahrnutých v této práci pouze tento kontruje události v Německu odlehčenou formou, přesto je zde kritika barbarského pálení literatury zcela zřejmá.

¹³¹ Hromadné pálenie kníh v Nemecku. *Narodnie noviny*. Turčiansky sv. Martin: Slovenská národná strana, 1933, roč. 64, č. 54, s. 3. ISSN 1337-1479

11. 5. 1933: „Německé studentstvo provedlo včera večer svůj ohlášený úmysl - spálilo neněmecké knihy.“

„Tomuto nekulturnímu činu byli dokonce přítomní profesori a pronášeli prý nadšené řeči. Jen v Berlíně bylo spáleno asi 20. 000 knih. – Venkovská města napodobila Berlín.“

„Rovněž bonnské studentstvo uspořádalo včera večer úplně podle hlásaného programu na Marktplatz veliký projev „proti neněmeckému duchu.“ Před radnicí byla zapálena hranice, na níž byly spáleny neněmecké knihy. Při tom pronesli dva profesori, dr. Naumann a Luchthege nadšené řeči.“¹³²

4.6.1. 11. 5. 1933: „Různé zprávy – Pálené knihy.“

„Co říkáte paní, těm páleným knihám?“

„Pálené knihy? Až dosud byli jen pálení nakladatelé a pálení spisovatelé a teď už i knihy? Kde to bude?“

„V Berlíně – na Operním náměstí. Sebrali tam prý studenti hakenkrajclerští – asi 20 knih zapovězených autorů a šup s tím na vůz, teď udělají hranici a podpálí to. V Německu budou mít teď pálenou kulturu!“

„V takovém Berlíně je příjemné být studentem. To je každou chvíli nějaké povyražení. To ta mládež užije! A víte, co já si myslím, že ti studenti mnohé knížky si dali pod kabát a schovají si je pěkně doma! Budou mít pěknou knihovničku, když to dají dohromady. – A bude jednou vzpomínka na tu očistu. Při očistě vždycky zůstane očist'ovatelům špína za nehty!“

„Paní, mají asi nad sebou přísnou kontrolu.“

„I kontrola asi bude mít knihovnu taky. Kolik toho sebrali?“

„Prý dvacet tisíc.“

„To by tedy byl požár, jako když hoří půl Berlína. To se mezi sebe rozdělili a spálí nějaké dva tisíce knih, ostatní asi střelí. – Znáám studenty, ti jsou střelci, pokud jde o knihy, s vyznamenáním!“

„Ale kde to střelí, když jim to nikdo nekoupí? Knihy jsou na indexu a nesmějí se prodávat. Leda snad někam za hranice, a to se snad zase nesmějí vyvážet.“

„Ale nakladatelé si mohou libovat. Žádná krise! 20 tisíc exemplářů rozebráno za den...“

„Bude to pěkný ohýnek! Škoda, že to nebylo v zimě! Byli by se nezaměstnaní ohřáli!“¹³³

¹³² Německé studentstvo provedlo včera večer svůj ohlášený úmysl: spálilo neněmecké knihy. *Národní politika*. Praha: 1933, roč. 51, č. 129, s. 1. ISSN 1805-2444

¹³³ Různé zprávy – Pálené knihy. *Národní politika*. Praha: 1933, roč. 51, č. 129, s. 2. ISSN 1805-2444

Našinec

V olomouckém deníku Našinec vyšly dva články, referující o německém pálení knih. První zpráva byla publikována 12. května 1933 a obsahově byla téměř totožná s příspěvkem ostatních deníků až na informaci o pálení díla Magnuse Hirschfelda, německého pokrokového sexuologa, zakladatele sexuologického ústavu v Berlíně, který jako první provedl operaci pohlaví. Větou: „*Těž poprsí sexuologa dr. Magnuse Hirschfelda bylo spáleno*“, je myšleno spálení jeho busty.

Další zmínka se objevuje v článku, jehož autorem je dr. Alfred Fuchs a téma pálení knih je zde zmíněno v kontextu s mravností v procesu literární tvorby.

12. 5. 1933: „Pálení knih „neněmeckého ducha“ v Německu.“

„Z Berlína 11 května. Čtk, Conti. Po přednášce profesora Baeumlera, která byla přijata s nadšením, seskupili se studenti ve hnědých košilích na Hegelově náměstí, odkud táhli v průvodu s pochodněmi a hudbou před berlínský studentský domov, kde byly shromážděny již nepřehledné davy obyvatelstva. Poté po krátkém proslovu hnul se průvod s vozy, naplněnými knihami, určenými ke spálení, třídou Pod lipami k náměstí opery, kam okolo 11. hod průvod došel. V čele průvodu kráčel nový ordinarius pro politickou pedagogiku prof. dr. Baeumler. Průvod obešel náměstí a počal vrhatí pochodně do vysoké hranice dříví, postavené uprostřed. Studenti utvořili řetěz a podávající si knihy z vozů, vrhali je do ohně. Do ohně bylo pak vrženo více než 20.000 knih za jáсотu obyvatelstva. Těž poprsí sexuologa dr. Magnuse Hirschfelda bylo spáleno. Poté ujal se slova dr. Goebbels, který prohlásil, že doba židovského intelektualismu minula. Revoluce se před ničím nezastavují. Ony jsou projevem nových světových názorů...“¹³⁴

Článek dále informuje o pálení knih ve Frankfurtu n. M. a Bonnu. Jelikož se jedná o téměř totožný příspěvek jako v Lidových novinách, není třeba ho kompletně citovat.

¹³⁴ Pálení knih „neněmeckého ducha“ v Německu. Našinec. Olomouc: Josefina Černochová, 1933, roč. 69, č. 110, s. 1. ISSN 1801-5107.

30. 5. 1933: „Mravnost a tvorba.“

„...V letech devadesátých měli jsme dosti podobný spor o vlastenectví v literatuře. Kdysi byl pokládán za vlasteneckého autora básník, který si volil domácí látku. Dnes nám je již jasno, že básník může mít látku cizokrajnou a přece ji může zpracovat v duchu národním a naopak, že může mít látku domácí a může ji přece jenom zpracovat v duchu cizím. Tomu naivnímu kritickému, resp. Nekritickému omylu podleli právě nyní v Německu. Tam také se uplatnila teorie, že jenom literatura, vzniklá (zdánlivě!) na domácí půdě a z primitivních inspirací nacionalistických, je literaturou jedině zdravou. A protože hitlerovské Německo nezůstává při pouhé teorii, byli jsme nedávno svědky toho, že v Berlíně byly veřejně spáleny knihy autorů, kteří buď zpracováním, nebo i jen rozvinutím určitých problémů se znelíbili představitelům nynějšího režimu.

Při tomto novodobém autodafé byla zničena veškerá literatura, která skutečně nebo domněle odporovala směru, jenž se nyní v Německu zmocnil vlády. Hitlerovci se ovšem nespokojují s pouhým spálením těchto knih. Zakazují i knihkupcům jejich prodej. Mezi touto literaturou jest i mnoho braku, ale jsou v ní i knihy, které pocházejí od největších mistrů soudobé německé literatury...“¹³⁵

4.7. Rozvoj: týdeník českých pokrokových židů

Židovský týdeník Rozvoj se k událostem v Německu vyjadřuje dva dny po berlínské akci v článku „Vítězství indolence“.

12. 5. 1933: „Vítězíci indolence.“

„Bude-li tento týden natočen v Německu film o pálení literárních prací a vědeckých knih, skoro bychom se přimlouvali, aby nám naše filmová censura propustila tento film. Neboť nic tak nedovedu zhnusit dnešní německý režim mezi lidmi, než tyto chorobné záchvěvy diktátorských výstředností. V budoucnosti bude asi pro všechny autory literární a vědecké pracovníky ctí, toto hromadné spalování jejich duchovní tvorby. Není to věru špatná společnost, v níž se ocitl náš Jaroslav Hašek, jehož Švejk bude tento týden také spálen v ohnivých hranicích německých měst. Poslední pouto evropské civilizace s kulturou německou bude tím zpřetrháno. Je sice možno vyloučiti přední representanty německého

¹³⁵ Mravnost a tvorba. Našinec. Olomouc: Josefina Černochová, 1933, roč. 69, č. 124, s. 1. ISSN 1801-5107.

ducha z vědeckých a literárních institucí a na jejich místa dosadit světu nic neříkající nuly, podle nichž může nyní Evropa a svět usuzovat o duchovním potenci hitlerovského Německa. ¹³⁶

4.8. Židovské zprávy

Týdeník Židovské zprávy přinášel informace o událostech v kontextu s židovským národem a to nejen z Československa, nýbrž z celého světa. V roce 1933 byly hlavními tématy židovská emigrace, přistěhovalectví, Palestina a obecně se zhoršující situace pro evropské židovstvo. Toto přední židovské periodikum začalo vycházet již v roce 1918, tedy po ustanovení 1. československé republiky, až do roku 1939, kdy se jeho existence s protektorátním zřízením neslučovala. Můžeme tvrdit, že tento týdeník neplnil pouze tradiční žurnalistickou funkci, ale stal se médiem plnící komunitní roli, spojující československé židy v nepříznivě se vyvíjející situaci.

Jelikož se jedná o týdeník, zpráva o studentských akcích v Německu se na jeho stránkách objevuje až 19. 5. 1933 a to hned na titulní stránce v rubrice „Zprávy z Německa“ a na straně číslo dvě v článku, který se věnuje zahraničním reakcím. Dnešního čtenáře možná zaujme fakt, že ačkoliv se jedná o židovské periodikum, je tato informace podána pouze faktograficky a poměrně stroze, bez jakéhokoliv citového zabarvení nebo kritického eseje.

19. 5. 1933: „Zprávy z Německa – Pálení knih.“

„Pálení knih, oznámené německým studentstvem, konalo se dne 10. května ve všech německých universitních městech. V Berlíně se pohyboval průvod studentů s vlajkami hustým zástupem lidí za velikého deště na Náměstí opery. Zde již bylo shromážděno množství diváků. Veliká nákladní auta, která vezla knihy, určené ke spálení, měla nápisy „Němečtí studenti táhnou proti neněmeckému duchu“ a podobné. U hranice, která polita petrolejem vysoko vzplála, měl proslov vůdce braniborského okresu německého studentstva Gutjar, který mimo jiné prohlásil, že nyní přistupuje německé studentstvo k činu, aby odstranilo je, kterým byla mládež otravována. Potom byla díla autorů, obsažená v černé listině, vhozena do ohně, při čemž bylo slyšeti výkřiky, jako například: „Nechceme nesprávné německé dějiny, proto upalujeme Emila Ludwiga Cohna!“ Nechceme znemrazení národa, proto se spal Magnuse Hirschfelde“ atd. Poté promluvil doktor Goebbels, který mimo jiné pravil: „Dobu upadající židovského ducha máme za sebou a revoluce uvolnila cestu duchu německému. Avšak

¹³⁶ Vítězící indolence. *Rozvoj: týdeník českých pokrokových židů*. Pardubice: Lev Vohryzek, 1933, roč. 40, č. 19, s. 1. ISSN 1801-0016.

revolucionář musí právě tak jistě ničit bezcenné výtvořiny jako tvořiti nové, cennější.“ Akce byla ukončena sborovými zpěvy. V ostatních městech měly oslavy ráz podobný.¹³⁷

19. 5. 1933: „Odezva událostí v zahraničí.“

„Ve spojených státech konaly se v důsledku pálení knih v Německu velkolepé demonstrace. Účast demonstrantů v Novém Yorku dosáhla půl milionu, statisíce lidí demonstrovalo v ostatních městech. Zúčastnili se zástupci všech vrstev a všech politických stran, jakož i mnoho významných osobností amerického nežidovského světa.

Také v Paříži se konala četně navštívená schůze lidí na znamení protestu proti německým událostem. Francouzští učenci i politikové měli proslovy, v nichž zdůrazňovali, že Francie je hrdá na to, že mlže přijmouti výkvět židovské inteligence z Německa a že to považuje za veliké posílení. Zvláštní výbor, jemuž náležejí mimo jiné Romain Rolland a Charles Vildrac, vyzval francouzskou veřejnost, aby odevzdala výtisky oněch knih, které jsou v Německu páleny, francouzským knihovnám, kde budou umístěny ve zvláštních přístupných odděleních.“¹³⁸

V dalším čísle a vydáních následujících, není tématu pálení knih již věnován prostor. Výjimkou je pouze článek „Lag beomer v Palestýně“, který s tímto tématem souvisí spíše jen okrajově.

26. 5. 1933: „Lag beomer v Palestýně.“

„Tradiční slavnosti Lag beomer se konaly letos v celé Palestýně jako protest proti pálení židovských knih v Německu. V průvodech židovských žáků byly nesené transparenty a nápisy: „To je odpověď židovské národní domoviny na pálení židovských knih v Německu“. Na jiných pak stálo: „Kniha je v plamenech, avšak nebude otrávena“. Hlavní řečník na slavnostní schůzi v Jerusalemě, člen exekutivy Jewish Agency Emmanuel Neumann, pravil mimo jiné, že židovská Palestýna uvítá každý výtvor židovského ducha a láskyplně přijme díla všech autorů, i takových, kteří se dosud k židovskému národu nehlásili“¹³⁹

¹³⁷ Zprávy z Německa, Pálení knih. *Židovské zprávy: čtrnáctidenník*. Praha: O. Janáček, 1933, roč. 16, č. 20, s. 1. ISSN 1801-3619

¹³⁸ Odezva událostí v zahraničí. *Židovské zprávy: čtrnáctidenník*. Praha: O. Janáček, 1933, roč. 16, č. 20, s. 2. ISSN 1801-3619

¹³⁹ Lag beomer v Palestýně. *Židovské zprávy: čtrnáctidenník*. Praha: O. Janáček, 1933, roč. 16, č. 21, s. 2. ISSN 1801-3619

5. Závěr

Než dne 10. 5. 1933 vzplály hranice knih na německých náměstích, předcházela této barbarské scénérii řada událostí, které byly popsány v této práci a z kterých nakonec vzešly zpopelněné knihy, jež se staly předzvěstí mnohem horšího scénáře – vzniku Třetí říše a druhé světové války. Příští události nejen naplnily, ale překonaly v nepředstavitelné míře básníkovy prorocká slova: „*kde pálí knihy, tam lidi také pálí nakonec*“¹⁴⁰.

Z katastrofální hospodářské situace třicátých let vzešla společenská krize, jež se ve společnosti projevila nestabilitou, které využili nacionální socialisté. V roce 1929 se jejich volební preference pohybovaly okolo čtyř procent, po vypuknutí krize se díky agresivní kampani voličská základna rychle rozrůstala¹⁴¹. Dne 30. 1. 1933 byl do funkce říšského kancléře dosazen Adolf Hitler. V okamžiku převzetí moci NSDAP se otevřel prostor pro naplňování nacistického konceptu se všemi konsekvencemi (diktaturou projevující se fyzickým násilím, potlačováním osobní svobody aj.).

Nacistické představy nového Německa, jakožto nástupce předválečného císařství, se promítly i do kulturně-společenského života. Nová politika „usměrňování“ neboli „*Gleichschaltung*“ vedla k ničení kulturních a uměleckých hodnot. Oktrojování svobody projevu vedlo k degradaci literární tvorby, která se omezila na předem daná témata, jakými například byly: glorifikace války, statečnost a nadřazenost německého národa. Je velkým paradoxem a krutou ironií, že nacistická propaganda zneužila Goethovo dílo pro své cíle, když ho uváděla jako příklad ryziho árijského tvůrčího ducha. Oproti tomu se předchozí období Výmarské republiky vyznačovalo otevřeností vůči novým uměleckým směrům (např. dadaismu, expresionismu), Německo se stalo evropským centrem uměleckého experimentování.

Důsledkem devastace společnosti byla emigrace vědeckých a uměleckých elit do celého světa. Díla nežádoucích autorů byla prohlášena za neslučující se s německým duchem a hodnotami s ním spojenými. Proces třídní a rasové očisty pronikl do všech sfér společenského života. Ze všech kulturních institucí byli židé a další jedinci odporující nacistické ideologii odvoláni a nahrazeni „pravými árijskými“ nositeli kulturního dědictví německého národa.

¹⁴⁰ HEINE, Heinrich. *Německo - Zimní pohádka; Atta Troll; Almansor*. Vyd. 1. Praha: SNKLHU, 1953, s. 197

¹⁴¹ REES, Laurence. *Nacisté: dějiny varují*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2008, s. 29

Propagandistická kampaň řízená Goebbelsovým ministerstvem byla završena absolutním zákazem děl zapovězených umělců a spisovatelů. Ačkoliv pálení knih bylo iniciativou studentských organizací, je téměř jisté, že bez nenávislné propagandistické kampaně, jakou vyvinul Goebbelsův aparát, by zřejmě k takovému činu nedošlo. Naprostá většina vysokoškolských studentů byla nacistickými ideály zcela zfanatizována.

Otázkou zůstává, do jaké míry v roce 1933, kdy v celém Německu propukl nacistický teror včetně pálení knih, selhaly evropské mocnosti. Především tradiční lídři jako Francie a Velká Británie nevyužily svého postavení k mezinárodnímu nátlaku na Německo. Ze všech demokratických států se ozvaly hlasy kritiky a nepochopení pro barbarské ničení literatury, zůstalo však pouze u kritických reakcí a komentářů. Bez účinných politických kroků se k nacistickému Německu přistupovalo s nepochopitelnou shovívavostí. Tento neaktivní přístup vedl k jedné z největších tragédií naší civilizace.

Články publikované v československém tisku, které se věnovaly pálení knih, prostředkují autentický pohled do problematiky nepříznivě se vyvíjející situace v Německu a to přímo z pohledu dobové žurnalistiky (při četbě podobných faktů z historických publikací je bezprostřednost líčení dobových událostí setřena). Kromě hlavních informací články obsahují rovněž drobné detaily, které signalizovaly budoucí vývoj První republiky. Zprávy o pálení knih v Německu vypovídají téměř stroze o tragických událostech. Jen výjimečně se setkáváme s obsáhlejším kritickým komentářem, který se nevěnuje pouze faktografickým údajům, ale události zasazuje do kontextu doby. V Národní politice byla dokonce otisknuta lehká satira zesměšňující počínání berlínských studentů jakožto budoucího výkvětu německého národa. Zajímavé také je, kolik prostoru a v jakém časovém horizontu se jednotlivá periodika událostem v Německu věnovala. Obecně platí, že v celostátních novinách, jakými jsou například Lidové noviny, se mezinárodním událostem věnuje více prostoru než v regionálních denících. Ohlasy v československém tisku lze vnímat jako kritické a odsuzující barbarské počínání německých studentů. Ačkoliv byla tématu pálení knih věnována zvýšená pozornost, nelze říci, že by vyvolalo hlasitější odezvu než předchozí nevybíravé vystupování hitlerovců. Autoři některých článků předpokládali, že těmito kroky poškodí Německo pouze samo sebe. V dlouhodobém horizontu tomu tak jistě bylo, ale z pohledu tehdejšího pozorovatele si nacistický režim represivním jednáním utužil své postavení a stal se mezinárodní hrozbou.

Ničení závadných knih se v dějinách knižní kultury opakovaně objevuje a pálení knih patří mezi nejvíce spektakulární způsoby. Květnové události roku 1933 vyústily v likvidaci přibližně 30 000 knih. I v dnešní době informační společnosti se občas objeví zpráva informující o barbarském ničení literatury. Příkladem může být událost z roku 2010, kdy floridský pastor Terry Jones plánoval při výročí teroristického útoku z 11. září 2001 spálení přibližně dvou stovek výtisků Koránu. Akce se nakonec nekonala a to především díky výhrůžce pokutou v celkové výši 9,5 miliónů korun a velké vlně kritiky ze strany veřejnosti a také prezidenta USA Baracka Obamy.¹⁴² Zakazování či pálení literatury nebylo nikdy řešením, jen známkou barbarství a slabosti ducha.

¹⁴² Protesty proti pálení koránu sílí, Obama si s pastorem promluví. In: *Lidovky.cz* [online]. 2010, 9. 10. 2010 [cit. 2015-05-05]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/protesty-proti-paleni-koranu-sili-obama-si-s-pastorem-promluvi-psu-zpravysvet.aspx?c=A100909_203413_in_zahranici_mev

6. Seznam použité literatury

1. BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. 1. vyd. Překlad Daniel Nemrava, Pavlína Švandová, Radim Zámec. Brno: Host, 2012, 597 s. ISBN 978-807-2946-976
2. BRECHT, Bertold. *Zloděj třešní, výbor z díla*, přel. Ludvík Kundera. Praha: Mladá fronta, 1967
3. BROSZAT, Martin. *Uchopení moci: vzestup NSDAP a zničení výmarské republiky*. Překlad Karel Kubiš. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 247 s. ISBN 80-710-6276-6
4. DUFFACK, J a Joseph GOEBBELS. *Dr. Joseph Goebbels: poznání a propaganda : komentovaný překlad vybraných projevů*. Praha: Naše vojsko, 2009, 120 s., [8] s. obr. příl. Fakta a svědectví. ISBN 978-802-0610-096
5. ETTINGER, Elzbieta. *Hannah Arendtová a Martin Heidegger*. Vyd. 1. Překlad Eva Červinková. Praha: Academia, 2004, 178 s. ISBN 80-200-1167-6
6. EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*. Vyd. 1. Překlad Lumír Mikulka. Plzeň: BETA-Dobrovský, 2006, 567 s., [16] s. obr. příl. Dějiny států. ISBN 80-729-1155-4
7. FISHBURN, Matthew. *Burning books*. New York: Palgrave Macmillan, 2008, 219 s. ISBN 02-305-5328-1
8. GILES, Steve a Maike OERGEL. *Counter-cultures in Germany and Central Europe: from Sturm und Drang to Baader-Meinhof*. New York: P. Lang, 2003, 397 s. ISBN 08-204-6276-4
9. GOEBBELS, Joseph. *Deníky*. 1. české vyd. Překlad Josef Otáhal. Praha: Naše vojsko, 2009, 415 s. ISBN 978-802-0609-991
10. HEINE, Heinrich. *Německo - Zimní pohádka; Atta Troll; Almansor*. Vyd. 1. Praha: SNKLHU, 1953
11. CHATEAU, Ladislava. *Vlak do Výmaru: volnost, rovnost a bratrství s Goebbelsem*. 1. vyd. Brno: Host, 2013, 379, [26] s., [32] s. obr. příl. ISBN 978-807-2948-444
12. JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Překlad Věra Lamperová, Jan Lamper. Praha: Rozmluvy, 2007, 591 s. ISBN 978-80-85336-38-2

13. KNOPP, Guido a Peter ADLER. *Hitlerovi pomocníci*. Překlad Vladimír Čadský. Praha: Pragma, 1998, 361 s. ISBN 80-720-5470-8
14. KOLAŘÍK, Karel a Alena PETRUŽELKOVÁ. *Knihovna Karáskovy Galerie a její světy*. Vyd. 1. V Řevnicích: Arbor Vitae, 2011, 230 s. ISBN 80-873-7600-5
15. LONGERICH, Peter. *Goebbels: úplná biografie ministra propagandy Třetí říše*. 1. vyd. Překlad Vladimír Cinke. Praha: Grada, 2013, 718 s. ISBN 978-802-4739-007
16. MCNAB, Chris. *Třetí říše 1933-1945: skutečnosti a statistické údaje o Hitlerově Německu : druhá světová válka v datech*. 1. české vyd. Praha: Svojtka, 2010, 192 s. Druhá světová válka v datech. ISBN 978-80-256-0375-8
17. MÜLLER, Helmut M, Karl-Friedrich KRIEGER a Hanna VOLLRATH. *Dějiny Německa*. 2. dopl. vyd. Praha: Lidové noviny, 1999, 603 s. Dějiny států. ISBN 80-710-6188-3
18. PREISNER, Rio. *Když myslím na Evropu*. Vyd. 1. Editor Jan Šulc. Praha: Torst, 2004, s. 393-977. Studium (Křesťanská akademie), sv. 136. ISBN 80-721-5220-3
19. REES, Laurence. *Nacisté: dějiny varují*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2008, 325 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-802-0416-766
20. ROTH, Joseph. *Filiálka pekla na zemi: spisy z emigrace*. Vyd. 1. Překlad Ondřej Sekal. Praha: Academia, 2011, 237 s. Paměť (Academia), sv. 37. ISBN 978-802-0019-776
21. SAUDER, Gerhard. *Die Bücherverbrennung: zum 10. Mai 1933*. 2. Aufl. München: Hanser, 1983, 339 s. ISBN 34-461-3802-1

Elektronické zdroje:

22. CVACHOVÁ, Veronika. *Pobyt a působení bratrů Mannů v Praze v letech 1933 – 1938*. [online]. Praha, 2008 [cit. 2015-04-20]. Diplomová práce. Karlova univerzita, filozofická fakulta. Vedoucí práce Prof. PhDr. Jiří Holý, DrSc. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/61514/>
23. DVOŘÁKOVÁ, Jaroslava. *Literatura německých autorů v exilu. Obrys-Kmen* [online]. 2010, roč. 9, č. 10, s. 1, 20.3. 2010 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.obrys-kmen.cz/archivok/?rok=2010&cis=10&cl=01>
24. POKORNÝ, Jiří. *Když hoří knihy...* Tvar, 1993, roč. 4, č. 20, s. 7. ISSN 0862-657X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/4.1993/20>

Československý tisk:

25. *Český deník*. Plzeň: Závody pro průmysl tiskařský a papírnický, 1933, roč. 69, č. 130, ISSN 1801-2639
26. *Letem světem: obrázkový týdeník*. Praha: A. Neubert, 1933, roč. 7, č. 31
27. *Lidové noviny*. Praha: Syndikát českých spisovatelů, 1933, roč. 41, č. 236, ISSN 1802-6265
28. *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 11. 5. 1933, roč. 73, č. 129, ISSN 1214-1240
29. *Národní listy večerník*. Praha: Julius Grégr, 11. 5. 1933, roč. 73, č. 129, ISSN 1214-1240
30. *Narodnie noviny*. Turčiansky sv. Martin: Slovenská národná strana, 1933, roč. 64, č. 54, ISSN 1337-1479
31. *Národní politika*. Praha: 1933, roč. 51, č. 129, ISSN 1805-2444
32. *Našinec*. Olomouc: Josefina Černochová, 1933, roč. 69, č. 110, ISSN 1801-5107
33. *Rozvoj: týdeník českých pokrokových židů*. Pardubice: Lev Vohryzek, 1933, roč. 40, č. 19, ISSN 1801-0016
34. *Židovské zprávy: čtrnáctidenník*. Praha: O. Janáček, 1933, roč. 16, č. 21, ISSN 1801-3619

7. Seznam obrázků

1 LETEM SVĚTEM: FOTOGRAFIE ZACHYCUJÍCÍ BERLÍNSKÉ AUTODAFÉ	53
2 TITULNÍ STRANA ZE DNE 13. 5. 1933, ILUSTRATIVNÍ FOTOGRAFIE S KOMENTÁŘEM	56